

Heini Ukkonen

MAAHANMUUTTAJALAPSEN SOPEUTUMISEN TUKEMINEN

Opas osallistavampaan monikulttuuriseen kristilliseen kasvatukseen Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityössä

MAAHANMUUTTAJALAPSEN SOPEUTUMISEN TUKEMINEN

Opas osallistavampaan monikulttuuriseen kristilliseen kasvatukseen Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityössä

Heini Ukkonen
Opinnäytetyö
Syksy 2016
Sosiaalialan koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (AMK)

Tekijä:	Heini Ukkonen
Opinnäytetyön nimi:	Maahanmuuttajalapsen sopeutumisen tukeminen
Työn ohjaajat:	Päivi Tervasoff & Markku Koivisto
Työn valmistuslukukausi- ja vuosi:	Syky 2016
Sivumäärä:	45 + liitteet

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kehittää Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityötä tuottamalla heille materiaalia, joka sisältää niin toiminnallista kuin teoretietoa niistä asioista ja teemoista, joita on hyvä ottaa huomioon monikulttuurisia lapsiryhmiä ohjattaessa. Suunnittelin ja toteutin tätä tarkoitusta varten sähköisen oppaan, joka koostuu maahanmuuttajuuteen liittyvästä teoriasta sekä erilaisista osallistavista toimintaideoista. Opas on tarkoitettu Oulun Helluntaiseurakunnassa 3-12 -vuotaiden kanssa tehtävään lapsityöhön, joka koostuu pyhäkoulu- sekä kerhotoimesta. Näitä ryhmiä ohjaavat vapaaehtoiset lapsityön toimijat, joiden työtä opas tukee.

Työni tietoperusta koostuu kristillisen kasvatuksen teemoista, 3-12 -vuotaiden kehitysvaiheista, maahanmuuton syistä sekä sen vaikutuksista lapseen ja toiminnallisuuden sekä osallisuuden käsitteistä.

Toteutin opinnäytetyöni tiiviissä yhteistyössä Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityönkoordinaattorin kanssa. Päätimme yhdessä oppaaseen tulevista aihealueista, jonka jälkeen hankin tietoa sosiaali- ja opetusalan kirjallisuudesta sekä kokemustietoa jo pitkään lapsityötä tehneiltä vapaaehtoisilta.

Tuottamani oppaan pohjalta tullaan jatkossa kouluttamaan Oulun Helluntaiseurakunnan vapaaehtoisia lapsityön toimijoita ja sen sähköinen muoto mahdollistaa oppaan helpon päivittämisen tarpeen tullessa.

Asiasanat: kristillinen kasvatusta, maahanmuutto, monikulttuurisuus, lapset, osallisuus, toiminnalliset menetelmät

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Author:	Heini Ukkonen
Title of thesis:	Supporting the Integration of Immigrant Children
Supervisor(s):	Päivi Tervasoff & Markku Koivisto
Term and year when the thesis was submitted:	Autumn 2016
Number of pages:	45 + attachments

The objective of my bachelor's thesis was to develop Children's Ministry at the Oulu Pentecostal Church through providing information about the things that need to be considered when there are immigrant children in children's groups. The information was to be both participatory and theoretic. For this purpose, I planned and made an electronic guide book, which consists of the theoretic aspects of immigration and participatory methods in work with children. The guide book was made for the Oulu Pentecostal Church's Children's Ministry for the children aged from 3 to 12 of age. The Children's Ministry for those age groups consists mainly of Sunday School and free time activity clubs. These groups are led by volunteers whose work the guide book is made to support.

The theoretical base for my bachelor's thesis consists of the themes of Christian education, those of activating methods and participation, the developmental psychology of 3 to 12 -year-olds and the reasons of immigration and the effects of it especially on children.

I carried out my bachelor's thesis in collaboration with the Children's Ministry Coordinator of the Oulu Pentecostal Church. Together we decided on the theoretical themes for the guide book. After the decision was made I started to do research and to gather knowledge from the literature of social work and education as well as from the Children's Ministry volunteers.

The guide book will be used to train both old and new Children's Ministry volunteers and if it is needed in the future the guide book is easy to update due to its electronic form.

Keywords: Christian education, immigration, multiculturalism, children, participation, activating methods

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	KRISTILLINEN KASVATUS HELLUNTAIKIRKOSSA	8
2.1	Suomen helluntaikirkon kasvatus- ja opetustyön perusteet	8
2.2	Kehityspsykologisia lähtökohtia	10
2.2.1	Fyysinen ja motorinen kehitys	11
2.2.2	Psyykkinen kehitys	13
2.2.3	Sosiaalinen kehitys	15
2.2.4	Kielen kehitys.....	18
2.3	Lapsen usko ja sen kehitys	19
2.4	Lapsen spiritualiteetti	20
3	LAPSI MAAHANMUUTTAJANA	24
3.1	Psykologinen malli	24
3.2	Kulttuurishokki.....	27
3.3	Suomi toisena kielenä	28
3.4	Ohjaajan interkulttuurinen kompetenssi	29
3.5	Toiminnallisuuden kautta osallisuuteen.....	30
4	OPINNÄYTETYÖPROSESSI	33
4.1	Suunnittelu	33
4.2	Toteutus	37
4.3	Palaute.....	38
5	POHDINTA	40
5.1	Kehittämisideoita ja eettistä pohdintaa	40
5.2	Ammatillisen osaamisen kehittyminen	41
	LÄHTEET.....	44

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni tavoitteena oli tehdä Oulun Helluntaiseurakunnan 3-12 –vuotiaiden lapsityöhön opas, jossa on tietoa maahanmuuton vaikutuksista lapseen ja mitä on hyvä ottaa huomioon monikulttuurisia lapsiryhmiä ohjattaessa. Keräsin oppaaseen myös sellaisia toiminnallisia menetelmiä, joita on teoria- ja kokemustiedon perusteella hyvä soveltaa monikulttuurisen lapsityön kentällä eri opetus- ja ohjaustilanteissa. Perustelen menetelmävalintani kehityspsykologian, uskon kehityksen sekä osallisuuden ja toiminnallisuuden kautta. Lisäksi keräsin kokeneemmilta lapsityön vapaaehtoisilta vinkkejä sekä ehdotuksia heidän hyväksi havaitsemistaan toiminnallisista menetelmistä, kuten peleistä, leikeistä ja lauluista. Menetelmien tuli olla sellaisia, joihin kaikki lapset voivat osallistua kielitaidosta riippumatta ja jotka samalla tuovat monipuolisuutta, mielekkyyttä sekä selkeyttä uskontokasvatukseen, esimerkiksi osana pyhäkouluja. Oppaan pohjalta tullaan myös kouluttamaan niin uusia, kuin kokeneempia lapsityössä toimivia vapaaehtoisia. Tuotteen tilaajana toimi Oulun Helluntaiseurakunta.

Maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt Suomessa viimeisen 20 vuoden aikana tasaiseen tahtiin niin, että vuonna 1990 muita kuin Suomen kansalaisia Suomessa oli vain 0.5% koko väestöstä, mutta jo 2012 heitä oli 3,6%. (Miettinen 2015, viitattu 27.10.2015.) Lähivuosien äkillisen ja rajun maahanmuuttoliikkeen johdosta, tuo määrä on tänä päivänä varmasti suurempi. Suomeen tullaan monista eri syistä. Uuteen maahan voidaan lähteä esimerkiksi opiskelun, työn tai paremman elintason perässä sekä lähtömaan oloista johtuen turvapaikanhakijana. Näkyvimmin mediassa on viime vuosina ollut esillä turvapaikanhakijoiden lähes tulviminen Eurooppaan. Turvapaikkaa voi hakea, jos kokee joutuvansa vainon kohteeksi alkuperänsä, uskontonsa, kansallisuutensa, luokkansa tai poliittisten mielipiteidensä vuoksi ja jos ei koe pystyvänsä turvaamaan oman valtionsa suojeluun. Jos nämä ehdot täyttyvät, voi ihminen saada pakolaisstatuksen. Usein maastamuuton syynä ovat sodat tai muut levottomuudet, jolloin turvapaikanhakijan on mahdollista saada oleskelulupa toissijaisen suojelun tai humanitaarisen suojelun perusteella. (Maahanmuuttovirasto 2016, viitattu 1.3.2016.) Tällöin ei voida virallisesti puhua pakolaisista, mutta arkikielessä käsitteet menevät usein sekaisin.

Lisääntyvä maahanmuuttajien ja erityisesti turvapaikanhakijoiden määrä näkyy myös seurakuntien toiminnassa. Oulun Helluntaiseurakunnassa maahanmuuttajien määrä näkyy kaikilla seurakunnan työaloilla ja opinnäytteeni vastaakin lapsityön tarpeeseen

maahanmuuttajalasten vuorovaikutuksellisempaan ja osallistavampaan kohtaamiseen. Oulun Helluntaiseurakunnan käytäntönä on ottaa kaikki lapset mukaan jo valmiina oleviin lapsiryhmiin, eikä erillisiä maahanmuuttajille suunnattuja tai erikielisiä ryhmiä ole. Onkin siis tärkeää, että myös ne lapset jotka eivät puhu suomea äidinkielenään tulevat kohdatuksi tasavertaisesti kantasuomalaisten lasten kanssa ja että myös he saavat käsityksen uskontokasvatuksen sisällöistä suomen kieltä samalla oppien.

Laadukkaan ja tilausta vastaavan materiaalin rakentamiseksi tarvitsin tietoa maahanmuuton syistä ja sen vaikutuksista erityisesti lapseen sekä siitä, miten voisimme olla tukemassa heidän sopeutumistaan uuteen kulttuuriin. Lisäksi koin tärkeäksi perustiedon 3-12 -vuotiaiden kehitysvaiheista ja oppimisen valmiuksista, koska opas on tarkoitettu osaksi laadukasta lapsityötä. Lapsen uskon, spiritualiteetin ja uskontokasvatuksen käsitteisiin perehtyminen oli myös tärkeää, sillä opinnäytteeni tuotos meni nimenomaan uskontokasvatukselliseen käyttöön Oulun Helluntaiseurakuntaan. Toiminnallisuuden ja sen myötä myös osallisuuden käsitteitä tarvitsin, koska oppaan yhtenä tarkoituksena on antaa toimintaideoita tukemaan ja lisäämään lasten osallisuutta.

2 KRISTILLINEN KASVATUS HELLUNTAIKIRKOSSA

Helluntaiherätys on saanut alkunsa 1900-luvun alussa voimakkaiden helluntaikokemusten, eli Pyhällä Hengellä täyttymisen, seurauksena. Liike alkoi Yhdysvalloissa ja Suomeen se rantautui norjalaisen metodistipastorin, Barratin, tuomana vuonna 1911. Helluntailiike on levinnyt nopeasti ympäri maailmaa ja sitä pidetäänkin yhtenä protestanttisuuden suurimpana liikkeenä. Suomen Helluntaikirkon tunnustuksellinen pohja on Raamatussa, jonka uskotaan olevan Jumalan sanaa, joka on kirjoitettu Pyhän Hengen innoittamana ja ohjaamana. (Suomen Helluntaikirkko 2016, viitattu 1.3.2016.)

Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityötä ohjaa Suomen helluntaikirkon laatima asiakirja kasvatus- ja opetustyön perusteista. Tämä asiakirja on laadittu ohjaamaan ja kehittämään kaikkea Suomen helluntaiseurakunnissa tapahtuvaa kasvatus- ja opetustyötä. Siinä otetaan myös huomioon lapsityössä tapahtuvan kristillisen kasvatuksen erityispiirteet. Tarkoituksena ja päämääränä kaikessa Helluntaikirkon kasvatus- ja opetustyössä on noudattaa Jeesuksen antamaa käskyä: ”Opettakaa heitä noudattamaan kaikkea, mitä minä olen käskenyt teidän noudattaa.” (Launonen, Kangasoja, Parkkila, Huttunen, Isoaho & Laulainen 2010, viitattu 31.12.2015.)

2.1 Suomen helluntaikirkon kasvatus- ja opetustyön perusteet

Helluntaikirkko määrittelee lapsityössä tapahtuvan kristillisen kasvatuksen tavoitteiksi lapsen Jumalasuhteen jatkuvan rakentamisen, ohjaamisen ja valmiuksien antamisen Raamatun arvojen mukaiseen tasapainoiseen sekä vastuulliseen kristilliseen elämään. Kristillisen kasvatuksen sisältöinä ovatkin näin ollen monipuolinen opetus Raamatun sisällöistä, opista sekä kristillisestä elämästä, samalla ottaen huomioon lapsen ikä- ja kehitystason. Seurakunnissa käytännössä tapahtuvasta kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta on vastuussa kyseisen seurakunnan johto, eli vanhimmisto, mutta yksittäisen lapsen kokonaisvaltaisesta kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta ovat vastuussa tämän vanhemmat. Seurakuntien tehtävänä on olla tukemassa tätä vanhemmille annettua tehtävää ja laadukas sekä toimiva yhteistyö lasten vanhempien kanssa onkin hyvin tärkeää lapsen kristillisen kasvatuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. (Launonen ym. 2010, viitattu 31.12.2015.)

Helluntaiseurakuntien kristillistä kasvatusta ohjaavat käsitys ihmisestä, totuudesta ja tiedosta sekä kasvatuksesta, opetuksesta ja oppimisesta. Sitä ohjaa myös Helluntaikirkon oppi ja teologia. Ihminen nähdään ainutlaatuisena, Jumalan kuvana sekä tämän rakkauden kohteena ja kaikkea elämää arvostetaan ja kunnioitetaan Jumalan lahjana. Ihminen nähdään myös psyykkis-fyysis-sosiaalisena kokonaisuutena, mikä otetaan huomioon myös kasvatustyössä. Elämän syvimpänä tarkoituksena ajatellaan olevan Jumalan löytäminen ja Hänen palveleminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa muiden uskovien kanssa sekä tuottaa Jumalalle kunniaa hyvien tekojen kautta. Kaiken kasvatusta ja opetustyön tehtävänä olisikin tukea tätä prosessia. Ihminen nähdään myös ns. syntiin langenneena, minkä seuraukset näkyvät tämän omassa elämässään sekä ympäröivässä maailmassa, ja joka erottaa hänet Jumalasta. Jeesuksen ristinkuolema kuitenkin vapautti ihmisen tämän synneistä ja mahdollistaa jokaisen pääsyn sovintoon sekä elävään suhteeseen Jumalan kanssa. Ihmisellä on kuitenkin valta päättää tahtooko ottaa vastaan tuon syntien anteeksiannon sekä uskon ja yhteyden Jumalaan. Helluntaikirkon ihmiskäsityksen mukaan ihmisen tulee toimia myös vastuullisesti suhteessa itseensä, toisiin ihmisiin, tämän yhteiskuntaan sekä ympäröivään luontoon. (Launonen, Kangasoja, Parkkila, Huttunen, Isoaho & Laulainen 2010, viitattu 31.12.2015.)

Lähtökohtana kasvatusta ja opetustyölle on ajatus Jumalan olemassaolosta ja tämän asema kaiken luojana ja hallitsijana. Jumala nähdään myös kaiken totuuden lähteenä, jolloin se ei ole riippuvaista ihmisten henkilökohtaisista tulkinnoista. Ihmisen ajatellaan saavan tietoa tästä Jumalan totuudesta arkikokemuksista, Jumalan Sanasta, eli Raamatusta, sekä tieteestä. (Launonen ym. 2010, viitattu 31.12.2015.)

Helluntaiseurakuntien kasvatusta ja opetustyön ydin on niin ikään Raamatun arvoissa sekä opetuksessa ja Jeesuksen antamassa esimerkissä. Kasvatusta nähdään myös olevan tavoitteellista, pitkäjänteistä sekä päämäärätietoista toimintaa samalla ottaen huomioon jokaisen yksilölliset oppimisvalmiudet ja elämäntilanteet. Kristillisellä kasvatuksella on myös tärkeä rooli olla niin inhimillisen kuin hengellisenkin kasvun tukena ja se nähdään myös yhteisöllisenä toimintana, jossa koko seurakuntayhteisö voi olla osallistumassa tietojen, taitojen, asenteiden sekä arvojen välittämiseen. Helluntaikirkon määrittelemässä kristillisessä opetuksessa ja kasvatustyössä oppiminen nähdään prosessina, jolloin kyseessä ei ole irrallisen tiedon siirtyminen opettajalta oppijalle vaan kokonaisvaltaisesta ymmärryksestä sekä ohjauksesta nähdä opittava asia selkeämmin. Oppimisprosessi on siis vuorovaikutuksellinen ja omaan ajatteluun ja totuuden etsimiseen kannustavaa. (Launonen ym. 2010, viitattu 31.12.2015.)

Helluntaikirkon kasvatusta ja opetustyö perustuu luonnollisesti myös tietynlaiseen oppiin ja teologiaan. Teologialla tarkoitetaan yleisesti jonkin uskonnon systemaattista ja koottua ideologiaa, joka ohjaa kaikkea kyseisen uskonnon toimintaa. Teologian omaksuminen vaatiikin jo mm. pitkälle kehittyneitä kielenhallintaa ja kykyä abstraktiin ajatteluun. Jotta teologiset käsitteet ja aiheet avautuisivat, täytyy kognitiivisten taitojen olla jo varsin pitkälle kehittyneitä sekä omata intellektuaalista älykkyyttä. Mutta täytyy muistaa, ettei uskonto koostu pelkistä teologisista käsitteistä. Uskontoon kuuluu paljon eri ulottuvuuksia, kuten tiedollinen, kokemuksellinen sekä eettinen ja rituaalinen ulottuvuus. Nämä näyttäytyvät mm. kertomuksina, niin historiallisina kuin nykypäivään liittyvinä, lauluina, runoina sekä erilaisina leikkeinä ja peleinä. Nämä ovat niitä osia uskonnosta, joihin myös pienemmät lapset voivat osallistua saaden kokemuksia uskonnon sisällöistä, abstraktien käsitteiden jäädessä taka-alalle. (Launonen, Kangasoja, Parkkila, Huttunen, Isoaho & Laulainen 2010, viitattu 31.12.2015; Holm 2004, 25-30.)

Helluntaikirkon kasvatusta ja opetustyön taustalla vaikuttava teologinen perusta on uskossa Raamatun luotettavuuteen sekä Jeesukseen Jumalan poikana ja armon lähteenä, uudestisyntymisessä, uskovien vesikasteessa, seurakuntayhteydessä sekä uskossa Pyhän Hengen vaikutukseen. Helluntaikirkko näkee myös tärkeäksi toteuttaa Jeesuksen antamaa ns. lähetyskäskyä, jonka mukaan sanoma Jeesuksesta kuuluu kaikille ja seurakunnat ovatkin tärkeänä osana Helluntaikirkon lähetystyötä. (Launonen ym. 2010, viitattu 31.12.2015.)

2.2 Kehityopsykologisia lähtökohtia

Lapsen kasvuun ja kehitykseen ajatellaan yleisesti vaikuttavan kolme eri tekijää: lapsen perimä, ympäristö ja tämän oma aktiivisuus. Nämä osa-alueet ohjaavat lapsen kasvua ja kehitystä niin yhdessä toistensa kanssa, kuin erikseenkin. Erityisesti perimän ja ympäristön vaikutusten suhteellisista osuuksista on vuosien saatossa kiistelty kehityopsykologian kentällä. Nykyään kuitenkin vallalla on ajattelu molempien osa-alueiden tärkeydestä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 37.) Perimällä tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä hän on geeniensä kautta perinyt biologisilta vanhemmiltaan. Geeniperimä säätelee fyysistä kypsymistä, jonka ajatellaan olevan oppimisen edellytys. Lapsen fyysiseen kypsymiseen liittyvät nk. herkkyys- ja kriittiset kaudet. Nämä ovat ajanjaksoja, jolloin ihmisen aivojen jokin osa-alue kehittyy ja muokkautuu tavallista nopeammin, mikä mahdollistaa jonkin tietyn taidon nopeamman ja helpomman oppimisen. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 132.) Kyseisen taidon oppimiseen ei kuitenkaan

riitä pelkkä fyysinen aivojen muovautuminen, vaan sen lisäksi lapsi tarvitsee kyseiselle kaudelle tarkoituksenmukaisia virikkeitä ja mahdollisuuksia ympäristöltään (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 51).

Ympäristöllä taas tarkoitetaan kaikkea sitä ulkoista, minkä keskellä lapsi kasvaa ja kehittyä. Tähän usein liitetään mm. kotimaan ja vanhempien kulttuuri ja se aikakausi jolle lapsi syntyy. Kulttuuriympäristö vaikuttaa myös lapsen koulunkäynnin aloittamiseen, joka taas on ohjaamassa vahvasti lapsen kehitystä (Aarnio, Autio & Hiltunen 2012, 22-23). Lapsen sosiaalinen ja fyysinen ympäristö, kuten perherakenteet ja yhteisöt sekä se, asutaanko esimerkiksi maalla vai kaupungissa. Fyysiseen ympäristöön liitetään myös lelut ja leikkiympäristöt. Myös ns. tunneilmapiiirin ympäristö on osaltaan vaikuttamassa lapsen kasvuun ja kehitykseen. Tällä tarkoitetaan sitä, kuinka ja millaisia tunteita ympärillä ilmaistaan ja sallitaan. Omalla aktiivisuudella tarkoitetaan lapsen omaa kiinnostusta ja tapaansa ratkoa asioita (Vilén ym. 2006, 133.) Ihminen nähdään alusta asti aktiivisena toimijana, joka vaikuttaa omilla teoillaan elämänsä ja kehityksensä kulkuun, niin tiedostamatta kuin tietoisestikin (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 46). Keskityn seuraavassa lähinnä varhaislapsuuteen ja varhaisnuoruuteen, sillä opinnäytteeni tuotos tulee olemaan tarkoitettu seurakunnan lapsityön 3-12 -vuotiaiden toimintaan.

2.2.1 Fyysinen ja motorinen kehitys

Lapsen fyysinen kasvu keskittyy ensimmäisen kuuden vuoden aikana enimmäkseen solujen määrän ja koon kasvuun. Se, miten ja missä tahdissa lapsi kasvaa, määrittyy suurimmaksi osaksi geeniperimän ja ympäristön vaikutuksista. Esimerkiksi pitkien vanhempien lapset kasvavat keskimääräistä pidemmiksi ja terveellistä ja tasapainoista ruokavaliota noudattavat lapset kasvavat tasaisemmin ja terveemmin. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 78.) Myös se, mille puolelle maailmaa lapsi syntyy, tulee määrittämään osittain hänen kasvuaan. Esimerkiksi suomalaiset lapset kasvavat keskimäärin pidemmiksi kuin vaikka japanilaiset lapset. (Vilén, ym. 2006, 134.) Lasten kasvunopeus on kuitenkin hyvin yksilöllistä, mutta normaalin kasvun on havaittu olevan kefalokaudaalista, eli päästä jalkoihin tapahtuvaa, sekä proksimodistaalista, eli keskivartalosta raajoja kohti tapahtuvaa (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 79).

Kefalokaudaalisuus ja proksimodistaalisuus ohjaavat myös motoriikan kehittymistä ja kehitys eteneekin kokonaisvaltaisista liikkeistä eriytyneempiin liikkeisiin. Lapsi oppiikin siis ensin pään ja niskan lihasten käytön ja viimeiseksi vasta jalkalihasten hallinnan. Myös olkavarsien liikkeet

opitaan ennen kyynärvarsien ja ranteiden liikkeiden hallintaa. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 136.) Motoriikan kehittymiseen vaikuttavat keskushermoston, luuston ja lihasten kasvuvauhti yhdessä ympäristön virikkeiden, lapsen persoonallisuuden ja harjoittelumotivaation kanssa (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 79). Vaikka perimä antaakin rajat motoriikan kehitykselle, on lapsen ympäristön virikkeillä ja omalla aktiivisuudella suuri merkitys. Lapsi on luonnostaan tutkiva sekä liikkuva ja tälle on hyvä antaa tilaa ja aikaa. Lapsesta huolehtivien tehtävänä on pitää lapsi turvassa, mutta liika suojele voi myös haitata mm. motoriikan kehitystä. (Aarnio, Autio & Hiltunen 2012, 57.) On havaittu, että myös kulttuurien välillä on pieniä eroja motoriikan oppimisessa. Jos lasta pidetään esimerkiksi tiiviisti kapalossa, ei hän pääse harjoittelemaan motorisia taitojaan ja tämä luonnollisesti hidastaa motoriikan kehitystä. (Vilén ym. 2006, 136–138.)

Motorinen kehitys jaetaan yleisesti karkeamotoriikkaan ja hienomotoriikkaan. Karkeamotoriikalla tarkoitetaan suurten lihasryhmien hallintaa ja liikkumisen edellytyksenä olevien lihastoimintojen koordinaatiota. Hienomotoriikalla taas tarkoitetaan pienten lihasten hallintaa, esimerkiksi sorminäppäryyttä. Varhaislapsuudessa tapahtuva motoriikan kehitys on varsin nopeaa. Silloin lapsi siirtyy aisteihin perustuvista reaktioista pikkuhiljaa opittuihin ja tahdonalaisiin liikkeisiin, kuten esineiden siirtelyyn, istumaan opetteluun ja lopulta myös ensiaskelten ottamiseen. Lapsi onkin luonnostaan innokas liikkuja ja uuden oppija. Leikki-ikässä (n. 2-7 -vuotiaat) lapsi harjoittelee liikkumisen perustaitoja ja karkeamotoriikka kehittyä hienomotoriikan harjoittelun rinnalla. Viidenteen ikävuoteen mennessä lapsella on jo kaikki motorisen kehityksen perusvalmiudet. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 79–85.)

Varhaislapsuudessa, eli alle kouluikäisen (0-6 vuotta), lapsen kasvu on verrattain nopeaa ja se tasaantuukin lapsen tullessa kouluikään. Kouluikässä lapsi kasvaa yleensä vuodessa noin 5-7 senttimetriä pituutta ja tytöt kehittyvät hieman poikia nopeammin. Kouluikänsä aikana lapselle kehittyä lihaksia, minkä vaikutuksesta hänestä tulee voimakkaampi ja vahvempi. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 134.) Myös motoristen taitojen harjoittelu muuttuu enemmänkin ns. hienosäädöksi ja riippuukin paljon lapsen omasta aktiivisuudesta ja ympäristön virikkeistä ja mahdollisuuksista, millaisia elinikäisiä motorisia taitoja hänelle kehittyä (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 144). Lapsen saavuttaessa varhaisnuoruuden ja murrosiän, noin 11–13 -vuotiaana, tytöillä ilmenee muutaman vuoden pituinen kasvupyrähdys. Pojilla tämä tapahtuu pidemmällä aikavälillä, mutta muutamaa vuotta tyttöjä myöhemmin. Murrosiän aikana tapahtuvat suurimmat nuoruuteen liitettävät fyysiset muutokset ja fyysinen

kasvu on yhtä nopeaa kuin varhaislapsuudessa. Hormonaalisten muutosten myötä lapsen keho alkaa muuttua hiljalleen aikuiseksi, johon kuuluu sukukypsyyden saavuttaminen vähitellen. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 167.)

2.2.2 Psyykinen kehitys

Ihmisen psyykinen kehitys jaetaan yleisesti kognitiiviseen ja persoonallisuuden kehittymiseen (Vilén ym. 2006, 132). Kognitiivisella kehityksellä tarkoitetaan ihmisen tiedollista osa-aluetta, havaitsemista, muistia, ajattelua, kieltä sekä oppimista. Siihen vaikuttavat vahvasti niin perimä, ympäristö kuin lapsen oma aktiivisuus. Kognitiiviselle kehitykselle on tärkeää tarkoituksenmukaiset virikkeet ja mahdollisuudet uuden oppimiseen lapsen elinympäristössä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 86.) Lapsella onkin synnynnäinen kyky ja innokkuus ihmetellä ympärillään olevia asioita. Ennen kuin lapsi oppii puhumaan, hän etsii vastauksia ja tutkii ympäristöään toiminnan ja kokeilemisen sekä aistien avulla. Lapsi on erityisen aktiivinen ympäristönsä tutkija ensimmäisen kymmenen vuoden ajan, joka johtuu aivojen vauhdikkaasta kehityksestä. Monien tärkeiden taitojen herkkyyksikaudet ja kriittiset kaudet sijoittuvatkin lapsen ensimmäisiin ikävuosiin. (Vilén ym. 2006, 145.)

On olemassa erilaisia teorioita ihmisen kognitiivisen kehityksen kulusta. Tunnetuin näistä on varmasti sveitsiläisen Jean Piaget'n (1896–1980) teoria ajattelun kehittymisestä. Perustavana ajatuksena hänellä oli ajattelun kehittymisen assimilaation ja akkommodaation kautta. Assimilaatiolla hän tarkoitti uusien asioiden ikään kuin sulauttamista jo opittuihin asioihin ja akkommodaatiolla aiemman tiedon muokkaamista uuden tiedon valossa. (Aarnio, Autio & Hiltunen 2012, 60.) Piaget jakaa yksilön ajattelun kehityksen kolmeen vaiheeseen: sensomotoriseen, esioperationaaliseen sekä konkreettisten operaatioiden vaiheisiin. Ensimmäinen vaihe, sensomotorinen kausi, kestää lapsen noin kaksi ensimmäistä ikävuotta, eli suunnilleen siihen asti, että lapsi oppii puhumaan. Esioperationaalinen vaihe ajoittuu yleisesti ottaen kahden vuoden iästä aina 7. ikävuoteen saakka ja konkreettisten operaatioiden vaihe taas murrosiän kynnykselle 11–12. ikävuoteen asti. Nämä kaksi viimeisintä ovatkin opinnäytetyöni kannalta oleellisia kehitysvaiheita. Kolmas ja viimeisin kehitysvaihe, muodollisten operaatioiden kausi alkaa lapsen ollessa noin yhdentoista – kahdentoista vuoden ikäinen ja jatkuu aina neljääntoista ikävuoteen saakka. (Piaget 1988, 102–109.) On kuitenkin muistettava, että jokaisen lapsen kehitys on yksilöllistä ja että lapsen kehityksestä tehdyt teoriat ovat vain raakoja yleistyksiä prosessin kulusta.

Piaget'n mukaan 3-7 -vuotias lapsi käy läpi esioperationaalista vaihetta, jolloin lapselle muotoutuu ns. symbolifunktio ja erilaiset toimintaskaemat sisäistyvät esittäviksi symboleiksi. Näistä esimerkkejä ovat mm. kielen oppiminen, symbolinen ja mielikuvitusleikki. Tämän kehitysvaiheen alussa, lapsen ajatusmaailma on vielä hyvin minäkeskeistä, eikä näin ollen pysty vielä asettumaan toisen asemaan. Piaget korostaa kielen oppimista tärkeänä ajattelun kehitystä eteenpäin vievänä voimana ja pitääkin kielen kehitystä välttämättömänä perustana ajattelun kehitykselle. (Piaget 1988, 104–106; Kronqvist & Pulkkinen 2007, 88–89.)

Lapsen saavuttaessa 7-8 vuoden ikä, alkaa hän Piaget'n mukaan elää konkreettisten operaatioiden vaihetta. Tässä iässä lapsen ajattelun minäkeskeisyys on vähentynyt ja hän pystyy jo joissain määrin asettumaan toisen ihmisen asemaan ja tarkastelemaan asioita muiden perspektiivistä. Lapsen ajattelu alkaa olla loogista ja hän voi jo luokitella asioita ylä- ja alakäsitteisiin. Hän myös ymmärtää määrän pysyvyyden ja ajan sekä paikan taju paranee koko ajan. Tämän vaiheen loppuvaiheessa, lapsen ollessa noin 11–12 vuoden ikäinen, alkaa siirtymä muodollisten operaatioiden kauteen, mikä tarkoittaa abstraktin ajattelun heräämistä. Tällöin yksilö alkaa jo hahmottaa tiedon suhteellisuutta sekä useiden näkökulmien yhtäaikainen tarkastelu helpottuu. (Piaget 1988, 106–107; Vilkkö-Riihelä & Laine 2005, 88–89.)

Kielen oppimisen on ajateltu olevan perustana kaikelle oppimiselle ja tätä Piaget'kin korostaa teoriassaan. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon myös kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön vaikutukset, samoin kuin elinympäristön virikkeet ja mahdollisuudet ihmettelylle, tutkimiselle sekä oppimiselle. On kuitenkin totta, että kielen avulla lapsen ympäristön ihmettely ja tutkiminen helpottuvat, kun hän saa sanat kuvailemaan ja kyselemään. Tällöin entistä tarkempien skeemojen luominen helpottuu ja lapsen on helpompi hahmottaa ympäröivää maailmaa. Toinen mainittava teoreetikko kognitiivisen kehityksen saralla on venäläinen Lev Vygotsky (1896-1934), jonka ajatus lähikehityksen vyöhykkeestä on yhä tärkeä kehityspsykologian kentällä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 87–89, 138; Aarnio, Autio & Hiltunen 2012, 63.)

Persoonallisuuden kehityksellä tarkoitetaan yksilön oman minuuden etsimistä ja hahmottamista ja se muovautuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 148). Sillä tarkoitetaan kaikkia niitä suhteellisen pysyviä ominaisuuksia, jotka tekevät yksilöstä omanlaisensa. Yleisesti ajatellaan, että temperamentti on pohjana persoonallisuuden kehitykselle. Jo vastasyntyneellä on taipumusta tietynlaiseen

temperamenttiin, mutta se voi muokkautua ympäristön ja vuorovaikutussuhteiden vaikutuksesta. Ei siis voida sanoa, että vastasyntyneen temperamentti ennustaisi tai määräisi tämän persoonallisuutensa kehityksen kulkua tai edes luonteenpiirteitä. Varhaisen vuorovaikutuksen laatu on siis tärkeä perustaa luova tekijä persoonallisuuden kehitykselle. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 91–95.)

Persoonallisuuden kehityksestä on tehty lukuisia teorioita, jotka auttavat hahmottamaan ja jäsentämään niitä eri vaiheita, joiden kautta persoonallisuuden on huomattu kehittyvän. Kuuluisimpia teorioitsijoita persoonallisuuden kehityksen saralla ovat Erik. H. Erikson, Sigmund Freud ja Daniel Stern. (Vilén ym. 2006, 149–152.) Näiden teorioiden pohjalta on havaittavissa erilaisia teemoja, joiden kautta persoonallisuus kehittyy eri ikäkausina. Varhaislapsuudessa (n.0-3 vuotta) tärkeimpinä tekijöinä persoonallisuuden kehitykselle onkin jo edellä mainittu varhainen vuorovaikutus ja sen laatu. Lapsi ikään kuin peilaa itseään ympärillään olevista ihmisistä, usein vanhemmistaan, ja saa sitä kautta viestejä mm. omasta kehostaan ja minuudestaan. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 95.) Kouluiässä lapsen persoonallisuuden kehitystä leimaavat mm. yhä laajeneva ns. peilisuhde ympäristöönsä, aktiivisuus ja toimeliaisuus, tuotteliaisuus sekä koko ajan kasvava kyky kertoa itsestä ja maailmasta, mikä auttaa häntä rakentamaan käsitystä ympäröivästä maailmasta. Tässä vaiheessa kieli on siis yhtenä tärkeänä osatekijänä persoonallisuuden kehityksen kulussa. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 146–147.) Nuoruusiässä lapsuuden aikana rakentunut minuus alkaa taas muokkaantua ja nuori käy läpi osittain samoja prosesseja, kuin varhaislapsuudessa. Tällöin on aika rakentaa minuutta itsenäistyvänä yksilönä ja etsiä omaa paikkaa maailmassa ja suhteessa muihin. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 172.)

2.2.3 Sosiaalinen kehitys

Sosiaalinen kehitys pitää sisällään yksilön vuorovaikutustaitoja sekä ryhmään liittymiseen tarvittavia taitoja ja valmiuksia. Myös empatian ja moraalin kehittyminen ovat osa sosiaalista kehitystä, joka on kiinteästi yhteydessä myös persoonallisuuden kehittymiseen. Se, miten lapsesta lähtevään vuorovaikutukseen suhtaudutaan ja reagoidaan, vaikuttaa hänen minäkuvaansa ja itsetuntoon. Lapsen sosiaaliseen kehitykseen vaikuttavat erityisesti lapsen perhe ja vertaissuhteet, joiden kautta myös yhteiskunnan ja kulttuurin arvot ja tavat juurtuvat lapseen jo varhain. Lapsi oppii parhaiten mallista, jonka saa kotoaan ja alkaakin pian kokeilla oppimiaan vuorovaikutustapoja myös kodin ulkopuolella. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 156–158.)

Lapsen kanssa tapahtuvaa varhaista vuorovaikutusta ja kiintymyssuhdetta hoitajiinsa on pidetty, ja pidetään yhä, hyvin tärkeänä vaikuttajana lapsen ns. normaalin sosiaalisen kehityksen kulkuun. Kiintymyssuhdeteorian rinnalle on myöhemmin noussut myös teoria vertaissuhteista ja niiden vaikutuksesta lapsen sosiaalistumiseen ympäröivään yhteiskuntaan. Erityisesti koulu- ja nuoruusiässä vertaissuhteet tuntuvat olevan hyvin tärkeitä vaikuttajia siinä, millainen yhteiskunnan jäsen yksilöstä tulee. Sosiaalinen kehitys ei kuitenkaan riipu ainoastaan muiden ihmisten vaikutuksen varassa. Myös lapsen temperamentilla on huomattu olevan vaikutusta siihen, miten hän on suhteessa toisiin ihmisiin ja häntä ympäröivään yhteiskuntaan. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 116–117.)

Moraalin kehityksen ajatellaan olevan keskeistä sosiaaliselle kehitykselle. Moraalilla tarkoitetaan kykyä erottaa hyvä ja paha sekä oikea ja väärä toisistaan ja toimia sen mukaan hyvin ja oikein. Moraalissa ajatellaan olevan kolme eri ulottuvuutta, joita ovat: moraaliarvot, tunteet ja käyttäytyminen. Moraaliarvoilla tarkoitetaan sellaisia uskomuksia ja sääntöjä, joita yksilö arvostaa. Näiden ajatellaan olevan osa ihmisen kognitiivista kehitystä. Tunteiden ulottuvuudella taas tarkoitetaan yksilön herkkyyttä ja kykyä reagoida emotionaalisesti eri tilanteissa. Kolmannella, käyttäytymisen ulottuvuudella, tarkoitetaan kulttuurin ja lähiympäristön asettamia käyttäytymiseen liittyviä sääntöjä ja toimintatapoja. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 122.) Lapsen moraalin kehitystä ohjaa keskeisesti tämän elinympäristö ja siihen kuuluvien ihmisten moraalit. Osa lapsen oppimiselle ja kehitykselle perustuu matkimiselle ja muihin samastumiselle, mikä näkyy myös moraalin kehityksessä. (Aarnio, Autio & Hiltunen 2012, 72.)

Empatialla ja empaattisuudella taas tarkoitetaan kykyä ja taitoja asettua toisen ihmisen asemaan, eli ymmärtää tämän tunteita ja eläytyä niihin. Empatian kehityksen ajatellaan olevan hyvin vahvasti yhteydessä siihen, miten lapsi on itse saanut ja kokenut empatiaa elämänsä aikana. Se on vuorovaikutuksessa opittua, jo syntymästä lähtien, eikä lapsia voi jakaa empaattisiin ja ei-empaattisiin lapsiin. Empatiataitoja voi harjoitella mm. ilmeiden ja eleiden tulkinnan harjoittelun kautta ja opettamalla lapselle hyviä käyttäytymismalleja. Vaikka alle kouluikäisen lapsen ajattelu on vielä hyvin minäkeskeistä ja moraalinen päättely on vielä kehittymässä, on kasvattajan tehtävänä kuitenkin opettaa lapselle empatiataitoja (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 128.) Tärkeimmäksi tuntuu kuitenkin nousevan se, että lapselle itselleen osoitetaan empatiaa, jotta hän oppii sitä myös itse antamaan. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 157.)

Leikki ja sen kehitys on tärkeä osa lapsen sosiaalisen kehityksen kulkua. Sen kautta hän oppii ja käsittelee ympärillään tapahtuvia asioita ja ilmiöitä ja se kehittääkin ajattelua, kieltä sekä luovuutta. Se on myös kiinteästi yhteydessä lapsen kognitiiviseen kehitykseen ja kehittyikin samassa tahdissa sen kanssa. Leikin ajatellaan kehittävän myös sosiaalista vuorovaikutusta ja edistävän ympäröivän kulttuurin ja yhteiskunnan tapojen, käytäntöjen sekä arvojen omaksumista. Kolmevuotiaan leikit alkavat usein olla jo ns. roolileikkejä, jolloin lapsi saattaa leikkiä esimerkiksi kotia ja käy läpi eri perheensisäisiä rooleja ja tapahtumia leikin avulla. Leikin teemat ovat tällöin arkielämän innoittamia ja myöhemmin, ennen kouluikää, nämä roolileikit kehittyvät ns. fantasialeikeiksi, jolloin leikkeihin tulevat mukaan myös kuvitteelliset hahmot. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 118-120.)

Kouluiässä jo aiemmin mainitut vertaissuhteet tulevat entistä tärkeämmiksi ja ystävyys- sekä kaverisuhteet ovat tärkeitä kenttiä sosiaalisten taitojen harjoittamiselle. Ystävyysuhteet luovat myös perustaa myönteiselle minäkuvalle, hyvien yhteisten kokemusten ja vastavuoroisen palautteen antamisen ja saamisen kautta. Myös tunne siitä, että merkitsee jotain toiselle ihmiselle, on rakentamassa hyvää itsetuntoa ja minäkuva. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 154–157.)

Nuoruudessa tapahtuvat fyysiset ja psyykkiset muutokset vaikuttavat myös yksilön sosiaaliseen kehitykseen. Nuori alkaa pikkuhiljaa etäännyä vanhemmistaan ja vertaissuhteista tulee hyvin tärkeitä. Samalla hän kokee tarvetta yksityisyyteen ja itsenäisyyteen. Nämä muutokset aiheuttavat usein konflikteja nuoren ja tämän vanhempien välillä. Nämä konfliktit ovat silti tärkeitä ja jopa välttämättömiä nuoren identiteetin ja itsenäisyyden kehittymisen kannalta. Nuoruudessa ystävyysuhteet muuttavat usein muotoaan syvemmiksi ja tyttöjen ja poikien ystävyysuhteet muotoutuvat erilaisiksi. Tyttöjen ystävyysuhteille on tyypillistä emotionaalinen läheisyys ja he viihtyvätkin enimmäkseen pienissä kahden tai kolmen ystävän ryhmissä. Pojat usein viihtyvät paremmin isommissa ryhmissä mm. pelaillen ja kisailen. Poikien ystävyysuhteissa korostuu asioiden jakaminen toiminnan kautta. Myös ensimmäiset seurustelukumppanit ovat osa nuoren sosiaalista kehitystä. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 181–185.) On kuitenkin muistettava, että lasten kehitys ja sen nopeus on hyvin yksilöllistä ja se näkyy myös murrosiän alkamisessa. Vaikka 12-vuotias harvoin vielä mielletään nuoreksi, voi hän alkaa kuitenkin jo osoittaa merkkejä murrosikään siirtymisestä ja siksi on tärkeää olla tietoinen myös tämän muutosvaiheen prosesseista.

2.2.4 Kielen kehitys

Kielen kehitys on osa ihmisen kognitiivista kehitystä ja sen ajatellaan olevan ajattelun ja oppimisen perustana. Tämän lisäksi, kieli on myös tärkeä kommunikaation ja vuorovaikutuksen väline, eikä sitä voi oppia ilman vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa (Aarnio, Autio & Hiltunen 2012, 64). Varhaiselle kielenkehitykselle onkin tärkeää turvallinen ja positiivinen vuorovaikutus lapsen kanssa. Herkistyminen oman äidinkielen vivahteille kehittyy nopeasti heti syntymän jälkeen ja jo puolen vuoden iässä, lapsi menettää kyvyn erotella muiden kielten äänne-eroja ja vivahteita ellei hän ole syntymästään asti kuullut kahta kieltä. Lapsi oppii ymmärtämään sanoja ja lauseita ennen kuin hän oppii tuottamaan niitä itse. Hänen tulee ensin oppia sanan merkitys eri tilanteiden kautta, jotta sanojen tuottaminen voi alkaa. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 89–90.)

Ensimmäiset sanat ilmenevätkin noin yksivuotiaana, jonka jälkeen kielen kehitys on varsin nopeaa. Kieli opitaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa, minkä vuoksi jo lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana tulisi tämän kuulla mahdollisimman paljon omaa äidinkieltään tai niitä kieliä, joita lapsen toivotaan oppivan. Alle vuoden ikäisen kanssa olisikin hyvä harrastaa ns. hoitopuhetta, jolloin lapsen vanhempi tai muu huoltaja kertoo meneillään olevasta vaipanvaihdosta tai ruokailutilanteesta. Kahden - kolmen vuoden iässä lapsi alkaa jo rakentaa lauseita ja aikuisen tehtävänä onkin rikastuttaa lapsen sanavarastoa ja lauserakenteita arkipäivän vuorovaikutustilanteissa. Lapsen saavuttaessa neljän – viiden vuoden iän, osaa hän jo käyttää eri sanaluokkien sanoja lähes samassa suhteessa kuin aikuiset. Myös adjektiivien vertailu sekä harvinaisetkin sijamuodot onnistuvat ja lapsi osaa jo muodostaa aktiivi- sekä passiivilauseita. Myös erilaisten sivulauseiden käyttö onnistuu. Tässä ikävaiheessa lapsen mielikuvitus on rikas ja kielenkehityksen kannalta sadut ja tarinat nousevat erityisen tärkeiksi. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2006, 146; Pollari & Koppinen 2011, 129–136.)

Kuudenteen ikävuoteen mennessä lapsi hallitsee jo sujuvasti äidinkieltensä taivutussäännöt ja puhuminen on sujuvaa. Hän myös hahmottaa synonyymejä sekä saman sanan merkityserot tilanteesta riippuen. Myös vuorovaikutustaidot karttuvat ja lapsi oppii pikkuhiljaa huomaamaan milloin on aika kuunnella ja antaa muille puheenvuoro. Myös ohjeiden mukaan toimiminen alkaa luonnistua. Noin kuusivuotias lapsi alkaa jo tiedostaa sanojen koostuvan erilaisista äänneistä ja tämän foneemisen tietoisuuden myötä hän oppii yhdistelemään, poistamaan, lisäämään sekä

laskemaan sanoissa olevia äänneitä ja kirjaimia. Tämän jälkeen lapsella on jo hyvät valmiudet lukemisen ja kirjoittamisen oppimiselle. (Vilén ym. 2006, 146; Pollari & Koppinen 2011, 136–137.)

2.3 Lapsen usko ja sen kehitys

Lapsuuden kehityspsykologiaa on käytetty perustana ihmisen hengellisyyden ja uskon kehitystä tutkittaessa. Lapsen uskonnollisen kehityksen nähdään kulkevan käsi kädessä lapsen muun kehityksen kanssa ja se, kuten muukin kehitys, tapahtuu aina vuorovaikutuksessa lapsen elämänpiirin ihmisten kanssa. (Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 43.) Usko sinänsä onkin siis paljon muutakin kuin pelkkää aiemmin mainittua teologiaa ja jonkin asian totena pitämistä. Se on esimerkiksi myös luottamusta sekä yhteisöön kuulumista. (Pruuki 2010, 230.) Tunnetuimpia ihmisen uskon kehityksen tutkijoita on amerikkalainen James W. Fowler. Hänen teoriansa perustuu ajatukselle lapsen intuitiivisesta ja kirjaimellisesta ajattelusta ja että kypsä uskonnollinen ajattelu saavutetaan vasta murrosiässä. Ylintä vaihetta, universaali usko ja solidaarisuus koko ihmiskuntaa kohtaan, eivät Fowlerin mukaan kaikki saavuta välttämättä koskaan. (Holm 2004, 25-30.)

Fowler (1981, 119-121) perustaa kuusivaiheisen teoriansa uskon kehityksestä Piaget'n ja Eriksonin tutkimuksille kehityspsykologian saralla. Fowler viittaa usein myös Kohlbergin tekemiin havaintoihin ja teoriaan moraalien kehityksestä kuvatessaan pienen lapsen uskon kehitystä. Hän kuvaa ensimmäistä uskon vaihetta ns. 0-vaiheena, jolloin usko on eriytymätöntä ja jolloin varhaisen vuorovaikutuksen laatu ja perusluottamuksen syntyminen ovat tärkeässä osassa myös myöhemmän uskon rakentumiselle. Fowlerin mukaan tämä vaihe kestää noin kolmanteen ikävuoteen saakka. Vaikka usko onkin jäsentymätöntä ja tiedostamatonta tuossa vaiheessa, luopuu pieni lapsi kuitenkin jatkuvasti mielikuvia ympäröivästä maailmasta ja elämästä. On todettu, että jos lapsi on saanut jo alle kolmen vuoden iässä positiivisia kokemuksia kaikkivaltiaasta ja rakastavasta Jumalasta, tukee se lapselle kehittyvää perusluottamusta elämään. (Fowler 1981, 119-121; Kangasmaa ym. 2008, 43; Kilpeläinen & Räsänen 2015, 302-303.)

Varsinainen ensimmäinen Fowlerin (1981, 122-134) mainitsema uskon vaihe on ns. intuitiivis-projektiiivisen uskon vaihe (Intuitive-Projective Faith). Tämä kestää noin kolmannesta ikävuodesta seitsemänteen ikävuoteen ja sille on ominaista ympäröivien ihmisten ja tapojen matkiminen ja runsas mielikuvituksellisuus. Alkuvaiheessa, lapselle on vaikeaa erottaa todellisuutta leikistä ja tämä heijastuu myös uskoon Jumalaan. Hän kuitenkin pian oppii erottamaan Jumalan

satuolennosta ja käsittää rukouksen olevan vuorovaikutusta kaikkivaltiaan Jumalan kanssa. Lapsi tutkii ympäröivää maailmaa ja sen arvoja kehittyvän puheen kautta ja etsii selitystä näkemälleen ja kokemalleen samalla kun syy-seuraussuhteet kehittyvät. Kolmesta ikävuodesta eteenpäin lapsen sisäisen maailman kehitykselle välttämättömiä ovat erilaiset kertomukset, laulut, draama, lorut sekä leikit ja pelit. Näiden kautta on hyvä tutustua myös omaan uskoon. Tässä vaiheessa lapsen usko saa vahvoja vaikutteita myös ympäröiviltä ihmisiltä ja yhteisöiltä. 3-7 -vuotiaan lapsen mielikuvitus on rikas ja hän elää elämäänsä koko kehollaan. Tällöin olisikin hyvä antaa lapselle kokonaisvaltaisia kokemuksia Jumalasta, leikin, musiikin ja kertomusten avulla. Kouluikä lähestyessä, lapsi on yhä päämäärätietoisempi sekä tavoitteellisempi tutkiessaan ympäröivää maailmaa ja ympäröiviä arvoja. (Fowler 1981, 122-134; Kangasmaa, Petäjä & Vuorelma 2008, 43-45.)

Uskon kehityksen toista vaihetta leimaavat lapsen moraalien kehittyminen, muiden ihmisten perspektiivin hahmottuminen sekä toden ja epätoden eriytyminen. Tällöin lapsi alkaa etsiä syitä aiemmin omaksumilleen tavoille ja asenteille. Tätä toista uskon vaihetta Fowler (1981, 135-150) luonnehtii myyttiseksi, mutta samalla kirjaimelliseksi uskon vaiheeksi (Mythic-Literal Faith). Kouluikäinen lapsi jäsentää maailmaansa kertomusten avulla, jotka ovat peräisin kaikesta tämän kuulemasta ja kokemasta. Tällöin kokemuksellisuus korostuu myös osana uskon kehittymistä, jolloin myös käsitys Jumalasta ja uskosta jäsentyy. Tämä vaihe kestää murrosiän kynnykselle asti, jonka jälkeen lapsuudessa omaksutut ja opitut asiat kyseenalaistetaan ja joudutaan vastakkain ristiriitaisten kysymysten kanssa.

2.4 Lapsen spiritualiteetti

Fowlerin teoria kuitenkin perustuu vahvasti Piaget'n kehitysteorian pohjalle ja jättää näin ollen lapsen hengellisen elämän ulottuvuuden vähälle tarkastelulle (Hay & Nye 2006, 50). Hengellisyyden on kuitenkin tärkeä ja kiinteä osa uskoa ja siitä puhutaan uskontopsykologian kentällä käsitteellä spiritualiteetti. Henkisyys ja spiritualiteetti liitetään usein tarkoittamaan samaa asiaa kuin uskonto ja jopa moraalit, mutta tutkimusten perusteella on hyvä erottaa spiritualiteetti omaksi käsitteekseen. Uskonto ja moraalit nähdään usein spiritualiteetin ilmenemismuotoina ja joiden nähdään ihannetapauksessa ruokkivan toisiaan. (Tirri 2004, 124.) David Hay mainitseekin törmänneensä usein metaforaan puusta, puhuttaessa spiritualiteetin ja uskonnon eroista. Metaforassa spiritualiteetti muodostaa puun juuret ja uskonnot ovat puun lehtiä, jolloin ne saavat elinvoimansa spiritualiteetista, mutta ovat kuitenkin linkittyneinä toisiinsa. (Hay & Nye 2006, 20.)

David Hay ja Rebecca Nye (2006) viittaavat teoksessaan kuitenkin Elaine McCreeryn, lapsen spiritualiteetin tutkimuksen pioneerin, määrittelyyn spiritualiteetin olevan tietoisuutta jostain Muusta, joka on jotain suurempaa kuin arkitodellisuus. Se nähdään myös sisäsyntyisenä ilmiönä, jolla on tutkimustulosten mukaan biologinen perusta ja sen ajatellaan olevan tärkeää myös lajinselviytymisen kannalta. (Hay & Nye 2006, 141, 22.)

Tämän ajattelun mukaan spiritualiteetti ja hengellisyys olisivatkin jotain sellaista, mitä kaikki ihmiset voivat kokea, uskontoon ja vakaumukseen katsomatta. Siihen liittyy aina lisääntynyt tietoisuus ja tarkkaavaisuus ympäristöä, omaa itseä tai jotain suurempaa kohtaan, minkä seurauksena meidän kaikkien onkin mahdollista olla yhä vain syvemmin tietoisia niin itsestämme kuin kaikesta meitä ympäröivästä. (Hay & Nye 2006, 21.) Tämä tietoisuus ei kuitenkaan viittaa tietoisuuteen jostain epäluonnollisesta, vaan herkkyyteen havaita syvempiä merkityksiä arkipäiväisiltäkin tuntuista asioista (Tirri 2004, 126).

Tätä herkkyyttä kutsutaan spiritualiseksi herkkyydeksi, jonka Hay ja Nye jakavat kolmeen eri kategoriaan. Näitä ovat tietoisuuden tunteminen, mysteerin tunteminen ja arvojen tunteminen. Tietoisuuden tuntemisella tarkoitetaan tilaa, jossa ihminen on erityisen tarkkaavainen omaa tietoisuudentasoaan kohtaan esimerkiksi keskittämällä tietoisuutensa käsillä olevaan hetkeen. Hyvänä ja toimivana apukeinona on havaittu omaan hengitykseen keskittyminen ja sen kautta kiinnittämään huomionsa nykyhetkeen. Toisena esimerkkinä tietoisuuden tuntemisesta on ”tuning”, eli virittäytyminen, jolla tarkoitetaan tietoisuutta, johon voidaan päästä voimakkaan esteettisen kokemuksen kautta, kuten musiikin kuuntelun tai luonnon ihmettelyn kautta. Usein tällaista tietoisuutta kuvataan ikään kuin yhdeksi tulemisen kokemuksella. Myös tunnettu ”flow”, eli virtauksen tila on yksi keino tietoisuuden tuntemiseen ja aistimiseen. Tähän alun perin Mihaly Csikszentmihalyin määrittelemään tilaan, joka on seurausta sellaisesta luovasta toiminnasta, joka ikään kuin tempaa täysin mukaansa niin, että kaikki muu unohtuu, voidaan päästä mm. uskonnollisen rituaalin kautta. Virtauksen kautta saadut uskonnolliset ja hengelliset, esimerkiksi rukouksen kautta saadut kokemukset tuottavat pitkäaikaisia spiritualisia merkityksiä ihmiselle, jotka ovat mielestäni tärkeä pohja uskolle. Hay ja Nye mainitsevat myös tietoisuuden keskittyneen ”tarkentamisen” johonkin tiettyyn tietoisuuden osa-alueeseen, kuten tietoisuuteen omasta ruumiistamme. Tätä on mahdollista harjoittaa esimerkiksi keskittymällä tarkoin syömiseen ja erityisesti niihin vaiheisiin joihin emme yleensä kiinnitä huomiota. (Hay & Nye 2006, 65–70; Tirri 2004, 127-128.)

Mysteerin tuntemisella taas tarkoitetaan käsittämättömien asioiden ihmettelyn ja ihailun kautta saatuja hengellisiä kokemuksia. Mielikuvituksella on tärkeä rooli elämän mysteereille herkistymisessä ja ihmettelystä. Vaikka tieteellistä tietoa karttuu, ei se kuitenkaan poista tunteen tasolla koettua mysteeriä, joita liittyy esimerkiksi moniin luonnonilmiöihin. Arvojen tunteminen korostaa myös tunteiden merkitystä yhtenä spirituaalisen herkkyyden osana, sillä tunteet toimivat suorana mittarina sille, mitä pidämme arvossa. Liitämme meille kaikkein tärkeimpiin asioihin voimakkaita tunteita, joista Hay ja Nye korostavat ilon ja epätoivon tunteiden merkitystä. Osana ihmisen spiritualiteettia ihminen voi saada kyseisen ilon kokemuksen tuntiessaan olevansa lähellä Jumalaa ja päinvastoin tilanteet, joissa ihminen tuntee olevansa kaukana hänestä, saavat aikaan voimakkaan epätoivon tunteen. Arvojen tuntemiseen liitetään myös tunne ja kokemukset korkeimmasta hyvyydestä sekä tarkoituksesta. (Hay & Nye 2006, 71–77; Tirri 2004, 129–130.)

Lapset ovat luonnostaan hengellisiä ja uskonnollisia olentoja. Heille edellä mainitut spiritualiteetin osa-alueet ovat luonnostaan osa elämää, vaikka he eivät niitä osaisi vielä sanoittaa. Lapset ovat erityisen hyviä esimerkiksi mysteerin tuntemisessa, sillä asioiden ja ilmiöiden ihmettely on osa heidän arkeaan. (Kokkonen 2008, 74–75.) Spiritualiteetin kehityksen tukeminen tapahtuikin näiden osa-alueiden kautta ja se on tärkeä osa uskontokasvatusta. Lasta tulisikin tukea oman identiteettinsä löytämiselle sekä herkistymään tietoisuuden, arvojen ja mysteerien tunnistamiselle ja kannustaa heitä siinä. (Tirri 2004, 130.) Spirituaalisen herkkyyden kategorioiden lisäksi Hay ja Nye panivat merkille lasten spiritualiteetin olevan kiinteästi sidoksissa suhteisiin ja vuorovaikutukseen. Lapsi siis elää spiritualiteettiaan todeksi edellä mainittujen kategorioiden mukaan suhteessa Jumalaan, muihin ihmisiin, maailmaan sekä itseensä. (Hay & Nye 2006, 114.) Nämä kontekstit on hyvä ottaa huomioon lapsen spiritualiteettia tuettaessa. Viitekehityksenä spiritualiteetin tukemiselle toimivat arkielämä ja erilaiset juhlat, perinteet sekä symbolit. Näiden merkitys on tärkeä erityisesti pienten lasten uskontokasvatuksessa. (Tirri 2004, 131.)

Spirituaalisella herkkyydellä ja tiedostamisella näyttäisi olevan myös vahva yhteys eettisen toiminnan kanssa. Tutkimukset ovat osoittaneet sen saavan aikaan sellaisia muutoksia ihmisen elämässä, jotka lisäävät välittämistä yhteiskuntaa ja muita ihmisiä kohtaan, vähentävät materialistista ajattelua sekä poistavat ennakkoluuloja ja minkä seurauksena voi löytää jopa elämän tarkoituksen. Nämä lisäävät eettistä käyttäytymistä sekä sosiaalista yhtenäisyyttä. Joidenkin tutkimusten mukaan uskonnollisista kokemuksista saadaan myös voimaa elää, joka tukee taas Alister Hardyn näkemystä siitä, että spiritualiteetilla on merkitystä jopa lajinsäilymisen kannalta. Kuitenkin hengellisyys ja spiritualiteetti on nykyajan länsimaisessa yhteiskunnassa

jotain hyvin yksityistä, jopa noloa. Siitä ei juuri puhuta julkisesti, liekö syynä pelko leimautumisesta johonkin tiettyyn uskontoon tai naurunalaiseksi joutumisesta. Tämä ns. yksityistäminen ja kielteinen asenne hengellisyyttä ja uskonnollisuutta kohtaan sekä talouden ja kulttuurin trendinä olevat kilpailuhenkinen individualistisuus sekä konsumerismi estää spiritualiteetin positiivisten vaikutusten yltämisen yhteiskunnan tasolle. (Hay & Nye 2006, 29–30, 24, 143.) Siksi koenkin spiritualiteetin tukemisen tärkeänä erityisesti kouluikäisten lasten keskuudessa, sillä tieteellisen tiedon karttuessa spiritualisen herkkyyden tukeminen jää usein vähemmälle.

3 LAPSI MAAHANMUUTTAJANA

Muutto uuteen maahan ja sopeutuminen uuteen kulttuuriin on aina haasteellinen prosessi, jonka aikana voi kokea monenlaisia tunteita niin omaa kuin uutta kulttuuria kohtaan. Uuteen kulttuuriin sopeutuminen vaatii oman kulttuuri-identiteetin uudelleen muokkaamista, joka vaikuttaa osaltaan myös yksilön kokonaisvaltaiseen identiteettiin. Uuteen maahan muuttaminen hämärtää yksilön käsitystä siitä, kuka hän on ja sen seurauksena identiteetti täytyy ikään kuin kasata uudelleen sopeuttaen se uuteen kulttuuriin, kieleen ja ympäristöön. Yleisesti ottaen, mitä vanhempi yksilö on, sitä vaikeampi tämän on sopeutua uuteen kulttuuriin, sillä hänelle on jo ehtinyt muodostua omanlaisensa kulttuuri-identiteetti, jolloin uusi kulttuuri voidaan kokea uhkana niille arvoille ja asenteille, joita kulttuuri-identiteetti määrittää. Pienellä lapsella taas kulttuuri-identiteetti on luonnollisesti vasta kehitymässä, mikä tekee uuteen kulttuuriin sopeutumisesta helpompaa. (Halme & Vataja 2011, 11, 69; Talib 2002, 41.)

Lapsen sopeutuminen uuteen kulttuuriin riippuu paljolti tämän ikä- ja kehitystasosta, sekä tämän vanhempien suhtautuminen ja motivoituneisuus uutta opittavaa kulttuuria kohtaan. Tietoisuus omasta itsestä voi heikentyä ja sallitun ja ei sallitun rajat hämärtyä, jos oma ja uusi kulttuuri ovat kovin erilaiset. Lapsi ei kuitenkaan saisi joutua näiden kahden kulttuurin ristivetoon, vaan tämän omaa kulttuuriperimäänsä tulisi kunnioittaa ja lasta kannustaa myös vaalimaan sitä. Omien juurien löytäminen ja ymmärtäminen vahvistavat identiteettiä, joka taas helpottaa uusien asioiden omaksumista, mitä edellytetään uuden kulttuurin omaksumisessa, sekä siihen kotoutumisessa. (Halme & Vataja 2011, 11–12.)

3.1 Psykologinen malli

Ruotsalainen kliininen psykologi ja psykoterapeutti Binnie Kristal-Andersson on tehnyt laajaa tutkimusta maahanmuuttajuuden psykologisista vaikutuksista yksilöön, minkä pohjalta hän on kehittänyt psykologisen mallin maahanmuuttajien ja heidän lastensa ymmärtämisen tueksi. Hän on tarkoittanut mallin avuksi ja tueksi kaikkeen sekä kaiken ikäisten maahanmuuttajien kanssa tehtävään yksilö-, perhe- ja ryhmätyöhön ja siksi se soveltuukin hyvin käytettäväksi opinnäytetyössäni. Malli kattaa niin aikaisempien elämäkokemusten kuin nykyisten uuteen maahan sopeutumiseen liittyvien kokemusten tarkastelun. Sen tarkoituksena on tukea maahanmuuttajan sopeutumista uuteen maahan sekä auttaa työntekijää ymmärtämään tämän

sisäistä ja ulkoista maailmaa, jonka kautta maahanmuuttajan sopeutumisen tukeminen helpottuu. (Kristal-Andersson 2005, 39–42.)

Kristal-Anderssonin malli muodostuu pakolais- ja maahanmuuttajatilanteen lisäksi kuudesta eri näkökulmasta, jotka sisältävät useita eri osa-alueita. Nämä osa-alueet vaikuttavat ja osin määrittelevät miten yksilö käsittelee ja kohtaa maahanmuuttajuuteen liittyviä ongelmia, konflikteja sekä elämänkriisejä ja -muutoksia uudessa maassa. Eri näkökulmat taas voivat vaikuttaa yksilöön niin tietoisella kuin tiedostamattomallakin tasolla. Näiden ja pakolais- ja maahanmuuttajatilanteen on havaittu vaikuttavan ratkaisevasti yksilön sekä tämän perheen sopeutumiseen uuteen maahan. Pakolais- ja maahanmuuttajatilanteen lisäksi mainitut kuusi näkökulmaa ovat: olemisen tilat, adaptaatio sykli, psykodynaaminen tausta, merkitykselliset taustaolosuhteet, syyt sekä muutokseen liittyvät olosuhteet. Kaikki nämä vaikuttavat yhdessä ja erikseen niin toisiinsa kuin yksilön ja perheen kotoutumiseen ja sopeutumiseen uuteen maahan. (Kristal-Andersson 2005, 41–43.)

Pakolais- ja maahanmuuttajatilanteella tarkoitetaan mallin mukaan niin ulkoisia kuin sisäisiä muutosprosesseja. Ulkoisiksi muutosprosesseiksi Kristal-Andersson (2005) lukee ne ulkoiset syyt, joiden takia uuteen maahan on tultu ja niiden vaikutukset yksilön sisäiseen maailmaan. (Kristal-Andersson 2005, 44.) On päivänselvää, että muutto uuteen maahan esimerkiksi työn tai opiskelun perässä vaikuttaa hyvin eri tavalla yksilön sisäiseen maailmaan kuin tilanne, jossa omasta kotimaasta on pakko lähteä esimerkiksi vainon, sodan tai luonnonkatastrofin takia. Muita ulkoisia muutosprosesseja ovat ne tavat, joilla yksilö käsittelee ja kohtaa uuden maan ulkoisia olosuhteita, kuten ilmasto, kulttuuri tai uskonto sekä se tapa, millä yksilö otetaan vastaan uudessa maassa. Sisäisiksi muutosprosesseiksi kuvataan kaikkia niitä tietoisia ja tiedostamattomia edellä mainittujen ulkoisten prosessien vaikutuksia yksilön sisäiselle maailmalle sekä niiden vaikutuksia tämän elämälle. (Kristal-Andersson 2005, 44.) Lapsen ulkoiset ja sisäiset muutosprosessit voivat olla hyvin erilaisia kuin tämän vanhempien läpikäymät prosessit. Näin voi olla esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhemmat ovat päättäneet vapaaehtoisesta muutosta uuteen maahan, mutta lapsi saattaa silti kokea tämän ikään kuin pakotettuna muuttona.

Käsitteellä ”olemisen tilat” tarkoitetaan kaikkia niitä tunteita, ajatuksia ja tilanteita, joilla on vaikutusta elämään uudessa maassa ja niiden ajatellaan voivan aiheuttaa tai jopa vaikeuttaa yksilön läpikäymiä niin sisäisiä kuin ulkoisia ongelmia. Näistä olemisen tiloista mainitaan esimerkiksi muukalaisuus, yksinäisyys, ikävä, syyllisyys, häpeä, ero ja menetys, suru, kielellinen

huonontuminen, arvon huonontuminen, alemmuudentunne, identiteettittömyys, juurettomuus, katkeruus, epäluulo sekä ennakkoluulot. Yksilön voidaan sanoa olevan ns. olemisen tilassa, jos yksi tai useampi edellä mainituista tuntemuksista alkaa hallita tämän sisäistä ja ulkoista maailmaa. Olemisen tilan ajatellaan toimivan ikään kuin linsseinä, joiden kautta yksilö tulkitsee ja näkee omaa elämäänsä ja kaikkia siihen liittyviä kokemuksia. Maahanmuuttajalapsi voi oman olemisen tilansa lisäksi samaistua perheenjäsentensä olemisen tiloihin. Olemisen tilat voivat olla niin tietoisia kuin tiedostamattomia sekä perustua todellisuuteen tai kuviteltuihin tilanteisiin tai kokemuksiin. Ne ilmenevät erityisesti suurten elämänmuutosten tai –kriisien yhteydessä ja voivat aiheuttaa erilaisia psyykkisiä oireita sekä ulkoisia ja sisäisiä konflikteja. Ne voivat myös johtua tai niitä voivat monimutkaistaa esimerkiksi traumat tai muut voimakkaat menneet tapahtumat sekä se, onko yksilön mahdollista koskaan palata kotimaahansa. (Kristal-Andersson 2005, 45-46.)

Mallin toinen näkökulma, adaptaatiosykli, tarkastelee yksilön uudessa maassa viettämäänsä aikaa ja sitä, kuinka hyvin tämä on siihen sopeutunut. Adaptaatiosykliä on kolme vaihetta, joita ovat saapuminen, kohtaaminen ja takauma. Näihin kaikkiin liittyy vastakohtia, vertailuja sekä konflikteja oman kotimaan ja uuden maan välillä. Yksilö ikään kuin siirtyy ns. seuraavalle tasolle, kun on selvittänyt kuhunkin vaiheeseen liittyvät konfliktit. Näitä vastakohtia, vertailuja sekä konflikteja aiheuttavat saapumisen vaiheessa tuntemattoman uuden maan sekä poissaolevan kotimaan välillä. Kohtaamisen vaiheessa suhde kotimaahan on uusi ja kotimaahan itsestään selvä. Kolmas vaihe, eli takauma, sisältää ristiriidan kotimaan kaipauksen sekä uuden maan erilaisuuden välillä. Jos prosessi onnistuu ja yksilö pystyy selvittämään kunkin vaiheen tuomat haasteet positiivisesti, ajatellaan hänen olevan onnistuneesti sopeutunut uuteen kotimaahansa. Vastakohtana tälle on, että yksilö ei pysty kokonaan irtautumaan entisestä elinpiiristä. Vaiheiden läpikäyminen on hyvin yksilöllistä ja sama vaihe voi toistua useaan kertaan. (Kristal-Andersson 2005, 47–48.) Tämän mallin sykliisyys ja vaihteellisuus muistuttavat hieman myöhemmin esittelemäni kulttuurishokin periaatteita ja vaiheita. Lapsen adaptaatiosykliin vaikuttavat varmasti tämän omat sisäiset ja ulkoiset prosessit yhdessä perheenjäsenten adaptaatioprosessien kanssa.

Psykodynaaminen tausta kattaa yksilön lapsuuden kokemukset, joiden ajatellaan vaikuttavan tämän koko elämänkaareen. Lisäksi tämä näkökulma sisältää ihmisen synnynnäiset ja perimään liittyvät tekijät, sukupuolen, sukupuoliroolit, vahvistamisen, elinympäristön sekä sen iän, johon erityiset kokemukset sijoittuvat. Psykodynaamisen ajattelun mukaan yksilö ei voi irrottautua aikaisemmista, erityisesti lapsuuden kokemuksistaan tai geeniperimästään, jolloin uuteen maahan muutettaessa uusia kokemuksia käsitellään ja tarkastellaan omien varhaislapsuuden

kokemusten kautta. (Kristal-Andersson 2005, 48.) Lapselle maahanmuutto voi olla yksi tällainen elämää muokkaava ja siihen myöhemmin vaikuttava lapsuuden kokemus, mihin taas vaikuttavat erityisesti lapsen vanhempien kasvatusta ohjaavat kokemukset, mutta myös perheen ulkopuolelta saatu tuki.

Neljäntenä näkökulmana mallissa mainitaan merkitykselliset taustaolosuhteet, eli yksilön ikä uuteen maahan saapuessa sekä tämän nykyinen ikä, sukupuoleen liittyvät seikat, yksilön kotimaa, uskonto sekä poliittinen tausta, uusi ympäristö, ilmasto ja kulttuuri sekä yhteiskunta, yksilön ihonväri, etnisyys ja etninen tausta, sekä kieleen, koulutukseen ja sosioekonomiseen taustaan liittyvät asiat. Nämä olosuhteet ja niissä tapahtuvat muutokset on hyvä ottaa huomioon maahanmuuttajatyössä. (Kristal-Andersson 2005, 49.) Lapseen nämä kaikki vaikuttavat niin suoraan, kuin välillisesti vanhempien ja muiden perheenjäsenten kautta. Viidennen näkökulman taas muodostavat kaikki ne syyt, miksi kotimaasta on lähdetty (Kristal-Andersson 2005, 49).

Muutokseen liittyvillä olosuhteilla tarkoitetaan maahanmuuttajan elämälle tunnusomaisia piirteitä, jotka vaikuttavat perheen sisällä sen eri jäseniin yksilöllisellä tavalla. Tällaisia olosuhteita on mainittu olevan esimerkiksi kotimaassa koetut vaikeat ja jopa traumaattiset kokemukset ja niistä johtuvat mielen haavat. Oleskeluluvan tai turvapaikkapäätöksen odottaminen ja odotusajan kokemuksista johtuvat jälkiseuraukset, itsetunnon laskeminen ja tunteet siitä, ettei enää kuulu mihinkään ja on ikään kuin menettänyt oman yhteiskuntansa. Näillä voi olla suuria välillisiä merkityksiä perheen lapsiin ja esimerkiksi asenteet uutta maata kohtaan, jotka muodostuvat odotusajan aikana, siirtyvät vanhemmilta lapsille. Yksilö saattaa tuntea myös hyvin ristiriitaisia tunteita kotimaasta lähtöön. Hän saattaa pohtia päätöksen oikeellisuutta ja sitä, oliko uuteen maahan muuttaminen kaikkien matkanvarrella kohdattujen vaikeuksien arvoista. Myös haaveet ja toiveet tai jopa pelko paluusta kotimaahan vaikuttavat sopeutumiseen uuteen maahan. (Kristal-Andersson 2005, 49–52.)

3.2 Kulttuurishokki

Yksilö, oli sitten kyseessä lapsi tai aikuinen, käy usein uuteen maahan muuttaessaan läpi ns. kulttuurishokin, jolla kuvataan sopeutumisprosessia. Siinä ajatellaan olevan neljä vaihetta: kuherruskuukausi, torjuntavaihe, sopeutumisen vaihe sekä takaisin normaaliin-vaihe. Kulttuurishokin ja uuteen kulttuuriin sopeutumisen prosessiin vaikuttavat monet yksilölliset tekijät, kuten muuton syyt, kulttuurien arvojen ja normien erilaisuus, mahdollisuus vertaistuen saantiin

sekä huoli lähtömaan tilanteesta ja sinne ehkä jääneistä läheisistä. (Halme & Vataja 2011, 61–65.)

Kuherruskuukaudeksi kutsutaan niitä ensimmäisiä uudessa maassa vietettyjä viikkoja tai jopa kuukausia. Tällöin ihminen on innostunut uudesta kulttuurista ja katselee sitä ikään kuin vaaleanpunaisten linssien läpi. Yksilö on kuitenkin tietoinen niistä kulttuurieroista, jotka rajoittavat kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa. Jos oma ja uusi kulttuuri ovat samankaltaiset, voi tämä vaihe kestää pitkäänkin. Kuherruskuukauden jälkeen yksilö alkaa huomata yhä enenevässä määrin uuden kulttuurin negatiivisia puolia, mikä johtaa turhautumiseen ja jopa vihamieliseen suhtautumiseen. Tätä vaihetta kutsutaan torjuntavaiheeksi, jolle on tyypillistä oman lähtökulttuurin ihannoiminen ja siitä turvan hakeminen. Tämä voi johtaa jopa sosio-emotionaalisiin ongelmiin, kuten masennukseen, erityisesti jos yksilö tai tämän läheinen on kokenut traumoja kotimaasta lähtemiseen liittyen. Lapsella tämä vaihe voi näkyä esimerkiksi syömisvaikeuksina, itkuisuutena, unettomuutena tai väsymyksenä. (Halme & Vataja 2011, 61–62.)

Jos yksilö saa tarvitsemansa tuen torjuntavaiheen aikana, alkaa tämä vaihe hiljalleen hiipua ja todellinen kulttuuriin sopeutuminen voi alkaa. Yksilö alkaa nähdä uudessa kulttuurissa taas hyviäkin puolia, samalla hyväksyen asiat, jotka kokee negatiivisiksi. Tämä johtaa siihen, että yksilö alkaa toimia uuden kulttuurin odotusten ja normien mukaisesti, mikä taas edesauttaa lopullista sopeutumista, johon voi mennä jopa vuosia. Tässä takaisin normaaliin -vaiheessa yksilö oppii tasapainottamaan elämäänsä kahden kulttuurin välillä, mikä edellyttää molempien kulttuurien kielten, arvojen sekä tapojen omaksumisen. Tämä ihannetila, jolloin yksilö pystyy tasapainoilemaan kahden kulttuurin välillä edellyttää myös ympäröivän kulttuurin sopeutumista ja uuden kulttuurin hyväksymistä. Tällöin puhutaan monikulttuurisesta akkulturaatioprosessista, jolloin molemmat, niin vähemmistö- kuin valtakulttuurikin joutuvat sopeutumaan toisiinsa. (Halme & Vataja 2011, 62; Hilska 2004, 76.)

3.3 Suomi toisena kielenä

Jos lapsi kasvaa ja kehittyy kaksikielisessä ympäristössä syntymästään asti, voi hän oppia luonnollisen kaksikielisyyden, jolloin molemmat kielet opitaan yhtä hyvin ja ne rakentuvat omiksi järjestelmiksi. Näin esimerkiksi silloin, kun lapsen äiti ja isä puhuvat lapselle systemaattisesti eri kielillä. Mutta jos lapsi ei pääse käyttämään ns. kieliympäristönsä molempia (tai kaikkia) kieliä yhtä paljon, voi paremmin omaksuttu kieli vaikuttaa heikommin opitun kielen rakenteisiin. Kun

lapsi joutuu kaksikieliseen ympäristöön siinä vaiheessa kun oman äidinkielen perusrakenteet ovat jo hallussa, voi tälle kehittyä niin kutsuttu yhdyskaksikielisyys, jolloin uusi kieli linkittyy jo ennestään opittuun. Tämä kaksikielisuuden muoto on luultavasti yleisin maahanmuuttajalasten keskuudessa, erityisesti jos uuteen maahan muutetaan lapsen ollessa alle kouluikäinen. On myös mahdollista, että kielet rakentuvat toisilleen alisteisiksi, mikä tarkoittaa sitä, että uusi opittava kieli ymmärretään vain oman äidinkielen kautta, jolloin uusi kieli asettuu äidinkielen ns. alasytemiksi. (Pollari & Koppinen 2011, 138.) Tämä prosessi muistuttaa mielestäni kenen tahansa uuden kielen oppimista ja onkin varmasti yleisin kaksikielisuuden muoto, jonka maahanmuuttaja saavuttaa.

Koska lapsi käyttää kieltä maailmankuvansa rakentamiseen ja fyysisen sekä sosiaalisen ympäristönsä tutkimiseen, voi kahden kielen välillä tasapainoileva lapsi kokea haasteita näissä kehitystehtävissä. Lapsen kehityksen kannalta olisikin tärkeää, että hän pääsisi käyttämään omaa äidinkieltään esimerkiksi leikkiessään, jotta tämän kokonaisvaltainen kehitys ei viivästyisi. Jotta lapsi oppisi uuden kielen oman äidinkieltensä pohjalle, täytyy lapsen saada kokemus siitä, että tämän äidinkieltä arvostetaan ja että sen puhumiseen kannustetaan niin kotona kuin muuallakin. Samaa arvostusta täytyy myös kokea omaa kulttuuriperimää kohtaan, jolloin vertaistuen rooli on tärkeä. Toisen kielen oppimista on havaittu edistävän myös se, että lapsi hallitsisi omaa äidinkieltään mahdollisimman monipuolisesti. (Halme & Vataja 2011, 89; Pollari & Koppinen 2011, 138–140.)

3.4 Ohjaajan interkulttuurinen kompetenssi

Halme ja Vataja (2011) kertovat teoksessaan Monikulttuurinen varhaiskasvatus ja esiopetus interkulttuurisen kompetenssin tärkeydestä ja sen periaatteista varhaiskasvattajan työssä. Mielestäni nämä samat periaatteet pätevät myös seurakunnissa tehtävän monikulttuurisen lapsityön piirissä. Halme ja Vataja viittaavat Jokikokon määritelmään interkulttuurisesta kompetenssista sellaisina valmiuksina, jotka ovat tärkeitä yhteisymmärryksen saavuttamisen, toimivan vuorovaikutuksen sekä yhteistyön saavuttamisessa eri kulttuuritaustan omaavien ihmisten, niin lasten kuin aikuisten, kanssa (Halme & Vataja 2011, 101).

Käytännössä tämä tarkoittaisi seurakunnan lapsityössä Vatajaa ja Halmetta mukaillen epätasa-arvoa ylläpitävien ja lisäävien rakenteiden tunnistamista ja muuttamista sekä tietämystä siitä, miten lapsen kieli, kulttuuri ja sosioekonominen ympäristö vaikuttavat tämän käyttäytymiseen ja

oppimiseen. Myös lapsen kotikieleen, -kulttuuriin sekä ympäristöön tutustuminen helpottavat lapsen kanssa työskentelyä ja tämän uuteen maahan sopeutumisen tukemista. On kuitenkin yhtä tärkeää nähdä jokainen lapsi, niin maahanmuuttaja kuin kantasuomalainen, yksilönä ja tukea heidän yksilöllisiä vahvuuksia sekä kuunnella lapsen tunteita ja kokemuksia sekä ottaa ne mahdollisuuksien mukaan huomioon toimintaa suunniteltaessa ja toteuttaessa. Opetus- ja ohjaustyössä olisikin hyvä käyttää monipuolisia opetusmetodeita, jotta kaikkien lasten eri tavat oppia tulisivat kohdatuksi. Opetusmetodien lapsilähtöisyys ja yhteistoiminnallisuus tukevat myös maahanmuuttajalasten oppimista ja osallisuutta. Monikulttuurisuuden kohtaamiseen tarvitaankin hyviä ihmissuhdetaitoja ja halua sekä taitoja olla yhteistyössä lasten vanhempien kanssa. (Halme & Vataja 2011, 102–103.)

Lapsityön koordinaattorin kanssa käymieni keskustelujen pohjalta on havaittavissa, että lapsen yksilöllinen tukeminen ja lapsen aito kohtaaminen sekä kuuntelu ovat Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityössä hyvin tärkeitä elementtejä. Tämän tärkeys korostuukin jopa välttämättömäksi, kun ryhmään tulee eri kulttuurista omaava lapsi, ja erityisesti silloin, jos tämän kanssa ei vielä ole yhteistä kieltä. Taustatyötä on hyvä tehdä lapsen kotimaasta ja -kielestä, jolloin lapsen vanhempiin tutustuminen nousee tärkeäksi. Seurakunnan yhteisöllisen ilmapiirin sekä lapsityön vanhemmat huomioivat peruseriaatteiden ansiosta, tämä on mahdollista.

3.5 Toiminnallisuuden kautta osallisuuteen

Koska leikki on lapsen kehitystä eteenpäin ajava voima, erityisesti varhaislapsuudessa, on kaiken opetustoiminnan välineenä perusteltua käyttää toiminnallisia keinoja opittavan asian sisäistämiseksi. Lapsi siis oppii tekemällä. (Hujala 2011, 76.) Toiminnallisuudessa keskeistä onkin oppiminen kokemusten kautta. Se mahdollistaa tutustumisen omaan sekä toisten kokemusmaailmaan. Hyppönen ja Linnossuo (2002) ovat jakaneet toiminnallisen oppimisprosessin seitsemään eri vaiheeseen: tutustumiseen, tavoitteiden asettamiseen, lämmittelyyn ja yhteistoiminnan käynnistämiseen, harjoitteiden toteuttamiseen, purkuun, prosessointiin sekä tilanteen tai prosessin päättämiseen. Riippuu paljon ryhmän tarkoituksesta, tavoitteista ja siitä, kuinka usein ja monta kertaa ryhmä kokoontuu, millaisia toiminnallisia menetelmiä on tarkoituksenmukaista käyttää. Toiminnallisuuden kautta oppimisessa on tärkeää, että ryhmän jäsenet pääsevät osallistumaan ryhmän tavoitteiden luomiseen ja sanoittamiseen.

Ryhmän johtajan on hyvä tuntee käyttämiensä menetelmien lisäksi myös ryhmän jäsenet, tässä tapauksessa lapset, joiden kanssa ollaan vuorovaikutuksessa. Joskus toiminnallisten menetelmien käyttäminen saattaa aiheuttaa sellaisia prosesseja ja/tai tunteita, joiden käsittelyyn on hyvä varata aikaa ja joiden käsittelyyn vaaditaan tietoa ja taitoa. (Hyppönen & Linnossuo 2002, 8.)

Toiminnalliset menetelmät ovat hyviä välineitä myös osallisuuden lisäämiseen, sillä osallisuuteen kuuluva oppimiskäsitys on ns. kumulatiivinen, mikä tarkoittaa sitä, että tietoa ja ymmärrystä saadaan monin eri tavoin. Lähtökohtana on yksilön, tässä tapauksessa lapsen, oma tilanne ja osallistava toiminta onkin luonteeltaan lapsilähtöistä. (Hyppönen & Linnossuo 2002, 12–13.) Osallisuuden kokemukset ovat myös välttämättömiä lapsen persoonallisuuden ja luovuuden kehittymiselle ja osattomuus omaan elämään saakin aikaan psyykkistä pahoinvointia ja lamaantumisen tunteita. Osallisuus toimii yhtenä mielenterveyden kulmakivenä, koska ihminen on perusluonteeltaan yhteisöllinen ja tarvitsee hyväksytyksi tulemisen sekä johonkin kuulumisen kokemuksia. Osallisuus onkin syvimmältään aina vuorovaikutuksellista toimintaa, ja aidot hyväksytyksi tulemisen kokemukset syntyvät aina vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. (Mäkelä 2011, 13–14, 16, 20.) On siis tärkeää, että lapsi saa osallisuuden ja johonkin kuulumisen kokemuksia koko kehityksensä ajan ja mielestäni seurakunta yhteisönä voi olla tärkeänä tekijänä tämän tavoitteen saavuttamisessa.

Osallisuudesta puhuttaessa on tärkeää erottaa se osallistumisen käsitteestä. Passiivinen osallistuminen johonkin toimintaan on eri asia, kuin aktiivinen osallisuus mm. toiminnan suunnitteluun sekä toteuttamiseen. Osallisuuden kokemuksia luovat ne tilanteet, joissa päästään itse vaikuttamaan toiminnan sisältöön ja kulkuun. Siinä korostuu vuorovaikutus koko ryhmän kesken ja onnistuessaan se nivoo ryhmää yhtenäisemmäksi. Myös paljon sosiaalialalla käytetty voimaantumisen käsite liittyy kiinteästi osallisuuteen. Voimaantumisella tarkoitetaan sellaista sosiaalista prosessia, joka lähtee yksilöstä itsestään, mutta johon tarvitaan aina myös vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Lapsen ja nuoren voimaantumista voidaan kuvata hyvänä itsetuntona sekä toiveikkuutena tulevaisuutta kohtaan. Jo edellä mainitut ryhmään kuulumisen kokemukset, vaikuttamismahdollisuudet sekä arvostuksen saaminen omille mielipiteilleen ja ideoilleen ovat yksilön voimaantumisen, sekä osallisuuden, kulmakiviä. (Rantala 2002, 140, 145.)

Rantala (2002) kuvaa Roger Hartin alun perin kehittämää osallisuuden tikapuumallia seuraavasti: ensimmäisellä portaalla kohti osallisuutta kysellään ja selvitetään lasten ja nuorten mielipiteitä ja toiveita toimintaa koskien, mutta lopulliset päätökset tekevät ryhmää johtavat aikuiset. Tätä porrasta luonnehditaan yksisuuntaiseksi prosessiksi. Toisella portaalla aikuiset ja lapset käyvät vuoropuhelua toiminnan sisällöstä ja tavoitteista, mutta keskustelu on yhä hyvin aikuisjohtoista ja tälläkin portaalla aikuiset päättävät mitä lopulta tehdään ja miksi. Kolmannella portaalla asioista päätetään ja ideoita syntyy ns. luovassa prosessissa aikuisten ja lasten välillä. Toiminnan säännöistäkin puhutaan avoimesti ja niitä pohditaan ratkaisuihin käsin. Tällä portaalla aikuisen roolina on aidosti arvostaa lasten ja nuorten näkemyksiä sekä ideoita ja aktiivisesti pyrkiä ottamaan heidän ideansa huomioon eri menetelmin ja tavoin. Neljännellä portaalla lapsia ja nuoria kannustetaan ja tuetaan ryhmänä kohti itsenäistä päätöksentekoa. Aikuiset toimivat ennemminkin mahdollistajina ja auttavat mahdollisissa ongelmatilanteissa. Viimeisellä, viidennellä portaalla osallisuus on toiminnan lähtökohta ja ryhmän toimintaa arvostetaan sellaisenaan. Ryhmä toimii itsenäisesti ja ideat tulevat ryhmän jäseniltä. Aikuisen rooli tälläkin portaalla on olla mahdollistajana, resurssien tarjoajana sekä linkkinä laajempiin yhteiskunnallisiin järjestelmiin. (Rantala 2002, 146–147.)

Osallistumisen kokemukset ovat tärkeä osa myös kristillistä kasvatusta. Toiminnallisuuden ja osallisuuden kautta harjoitellaan käytännön hengellisyyttä, jonka osana osallistumisen kokemukset ovat tärkeitä. Helluntaikirkossa lapset nähdään toiminnan subjekteina, ei opettamisen kohteina. Lapsityössä tulisikin ottaa huomioon lapselle ominaiset tavat olla vuorovaikutuksessa ja oppia uusia asioita. Näitä ovat leikki, liikunta, taiteellinen kokeminen ja ilmaiseminen sekä tutkiminen. Parhaiten lapsi oppii ja sisäistää oppimansa, jos hänen omia kiinnostuksenkohteitaan, temperamenttiaan sekä oppimistyyliään kunnioitetaan ja ne otetaan huomioon toiminnan suunnittelussa sekä toteutuksessa. Helluntaikirkon kasvatus- ja opetustyön perusteissa korostetaan, että erityisesti pienet lapset hyötyvät opetuksen kokemuksellisuudesta, mutta opetusmenetelmien monipuolisuus ja aktiivisuus lisäävät mielenkiintoa ja auttavat myös isompia lapsia oppimaan käsiteltävinä olevia asioita. Kokemuksellisuuden kautta lapset oppivat myös tuntemaan Pyhää Henkeä sekä tämän vaikutuksesta sisäistämään kristillisiä arvoja. (Launonen, Kangasoja, Parkkila, Huttunen, Isoaho & Laulainen 2010, viitattu 31.12.2015.)

4 OPINNÄYTETYÖPROSESSI

Käytin opinnäytetyöprosessissani apuna Jämsän ja Mannisen (2000) viisivaiheista mallia tuotekehitysprosessista. Tämän mallin valinta omaa työtäni ohjaamaan tuntui luontevalta, sillä se on tarkoitettu juuri sosiaali- ja terveysalan osaamisen tuotteistamiseen, mitä oma opinnäytetyöni myös edustaa. Aloitin opinnäytetyöprosessin syksyllä 2015 aiheen etsimisellä ja valinnalla. Aihe varmistuikin hieman ennen joulua ja pääsin aloittamaan tietoperustan kirjoittamista heti alkuvuodesta 2016. Tietoperusta ja opinnäytetyösuunnitelma valmistuivat maaliskuussa, jolloin pääsin aloittamaan varsinaisen oppaan kokoamista keräämästäni tietoperustasta sekä erilaisista toiminnallisista menetelmistä opetuksen ja ryhmäytymisen tueksi. Opas valmistui kesäkuussa, jonka jälkeen lähetin sen eteenpäin lapsityönkoordinaattorille sekä muutamille lapsityössä toimiville ryhmänohjaajille palautetta varten. Heinä-elokuun ajan työni oli tauolla seurakunnan lapsityön kesätauon takia. Syyskuussa prosessi lähti taas käyntiin palautteiden analysoinnilla ja tämän opinnäytetyön raportin kirjoittamisella.

4.1 Suunnittelu

Työn suunnittelun ensimmäisessä vaiheessa oli olennaista tunnistaa ja ottaa selvää ongelmista ja kehittämistarpeista organisaatiossa ja sen pohjalta päättää, millä tavalla tarpeeseen lähdetään vastaamaan (Jämsä & Manninen 2000, 29). Idea oppaasta tuli Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityönkoordinaattorilta, joten oli oletettavaa, että ongelmat ja niistä nousseet kehittämistarpeet, kasvava maahanmuuttajalasten määrä lapsiryhmissä, oli jo tunnistettu ja kartoitettu. Ei siis ollut tarpeen tehdä erillistä kyselyä tai tutkimusta kehittämistarpeiden selvittämiseksi. Tämän tarpeen pohjalta, yhdessä lapsityönkoordinaattorin kanssa, tulimme siihen tulokseen, että parhaiten seurakunnan lapsityötä palvelisi aivan uudenlaisen tuotteen kehittäminen nykyisten ja tulevien asiakkaiden, eli lasten ja vapaaehtoisten ryhmänohjaajien, tarpeisiin vastaamiseksi.

Tuotteistamisprosessin toisessa vaiheessa, ns. ideavaiheessa, oli tarkoituksena nimensä mukaisesti ideoida tuotteen muotoa ja toteutusta edellisessä vaiheessa esiin tulleiden ongelmien ja kehittämistarpeiden pohjalta. Tässä vaiheessa voidaan käyttää erilaisia luovia ongelmanratkaisumenetelmiä tai keräämällä palautetta monin eri tavoin. Tavoitteena on luoda

”tuotekonsepti”, eli käsitys siitä, millaisella tuotteella tarpeeseen on mielekästä ja tarkoituksenmukaista vastata. (Jämsä & Manninen 2000, 35–40.) Tämä vaihe oli omassa työssäni hyvin lyhyt. Kävimme lapsityönkoordinaattorin kanssa alustavan ideointikeskustelun, jonka pohjalta sain itse päättää tuotteen muodon, jotta se sopisi samalla myös opinnäytetyöksi. Lopputuloksena oli päätös tehdä opas sellaisista toiminnallisista menetelmistä, jotka tukevat ja lisäävät maahanmuuttajalasten osallisuutta 3-12 -vuotiaiden parissa tehtävässä lapsityössä. Tämän oppaan käyttöön on tarkoitus perehdyttää niin uudet kuin kokeneetkin lapsityössä toimivat vapaaehtoiset ryhmänohjaajat ja avustajat.

Kun saatiin selville millaisella tuotteella tarpeeseen on tarkoituksenmukaista vastata, voitiin siirtyä kolmanteen, eli luonnosteluvaiheeseen. Tässä vaiheessa oli tarkoituksena selvittää, mitkä kaikki eri tekijät vaikuttavat ja ohjaavat tuotteen suunnittelua sekä toteutusta. Näin varmistetaan tuotteen laatu. Jämsä ja Manninen (2000) ovat teoksessaan listanneet yhdeksän erilaista sosiaalialan tuotteen suunnittelua ja valmistamista ohjaavia näkökohtia. Näistä ensimmäinen on asiakasprofiilin selvittäminen, jonka tarkoituksena on täsmentää keiden kaikkien yksilöiden ja ryhmien käyttöön valmis tuote tulee. Toiseksi, on tärkeää selvittää palveluiden tuottajan toimintaa ja odotuksia. Näin esimerkiksi silloin, kun tuote palvelee ensisijaisesti palveluiden tuottajia ja heidän kautta myös asiakkaita. Tässä näkökohdassa on tärkeää ottaa huomioon, että asiakkaat ovat kuitenkin ns. lopullisia hyödynsääjiä ja näin ollen myös heidän näkökulma tulee selvittää. Kolmanneksi, on tärkeää saada ymmärrys toimintaympäristöstä, johon tuotetta kehitetään, kokonaisuutena esimerkiksi tutustumiskäyntien muodossa. Neljäntenä näkökohtana Jämsä ja Manninen mainitsevat tuotteen asiasisällön selvittämisen ja rajaamisen. Tämä vaatii aikaisempaan tutkimustietoon perehtymistä. (Jämsä & Manninen 2000, 43–47.)

Myös sidosryhmien kuuleminen ja heidän odotustensa sekä mielipiteidensä huomioon ottaminen on tärkeää. Sidosryhmillä tarkoitetaan kaikkia niitä organisaation sisäisiä ryhmiä, jotka eivät ole tuotteen ensisijaisia käyttäjiä, mutta joihin sen tuottaminen kuitenkin välillisesti vaikuttaa, kuten ylempi johto tai rahoituksesta vastaavat tahot. Kuudentena ja seitsemäntenä huomioon otettavina näkökulmina ovat toimintaympäristön säädökset ja ohjeet sekä arvot ja periaatteet, jotka ohjaavat organisaation toimintaa ja näin ollen myös sinne kehitettävää tuotetta. Kahdeksantena Jämsän ja Mannisen mukaan on hyvä myös pohtia tarvitaanko tuotteen suunnittelussa tai valmistamisessa ulkopuolista, moniammatillista asiantuntijatieta. Tällaista asiantuntijatieta voidaan tarvita esimerkiksi painatuksen tai videokuvaamisen yhteydessä, jos tarvittavaa ammattitaitoa ei löydy organisaation sisältä. Yhdeksäntenä, tulee myös selvittää eri rahoitusvaihtoehtoja sekä -lähteitä.

(Jämsä & Manninen 2000, 48–51.) Seuraavaan taulukkoon olen koonnut Jämsän ja Mannisen listaamia näkökulmia ja niiden toteutuvuutta omassa työssäni.

TAULUKKO 1. Oppaan luonnosteluvaihetta ohjaavia tekijöitä (Jämsä & Manninen 2000, 43).

Asiakasprofiili	Oppaan tarkoituksena oli auttaa ja tukea Oulun Helluntaiseurakunnan 3-12 -vuotiaiden parissa tehtävän lapsityön eri toimijoita osallistamaan myös maahanmuuttajalapsia ryhmätoimintaan sekä selkeyttämään uskontokasvatuksen sisältöjä.
Palvelujen tuottaja	Palvelujen tuottajina toimivat tässä tapauksessa lapsityönkoordinaattori yhdessä kaikkien lapsityössä toimivien vapaaehtoisten kanssa. He ilmaisivat tarvitsevansa apua maahanmuuttajalasten osallisuuden tukemisessa ja toiminnallisuuden lisäämisessä.
Toimintaympäristö	Olen toiminut vapaaehtoisena pyhäkouluopettajana syksystä 2015 lähtien, joten minulla oli jo ennestään tietoa ja kokemusta Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityöstä ja sen rakenteista. Sain tietoa toimintaympäristöstä siis oman kokemuksen kautta, sekä lapsityön koordinaattorilta. En valitettavasti ehtinyt käydä vierailmassa kaikissa ryhmissä, joiden toiminnan tueksi opas on tarkoitettu.
Tuotteen asiasisältö	Keräsin syksyn 2015 ja kevään 2016 aikana teorianperustaa oppaan sisältöä tukemaan ja perustelemaan kehityspsykologiasta, osallisuudesta ja toiminnallisuudesta, maahanmuuton vaikutuksista lapsuuteen sekä

	lapsen uskosta.
Sidosryhmät	Seurakunnan vanhimmisto, joka on toiminut positiivisena kannustajana koko prosessin ajan.
Säädökset ja ohjeet	Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityötä ohjaavat Suomen Helluntaikirkon määrittelemä tunnustus ja opetus sekä Suomen lainsäädäntö. Otin myös nämä huomioon työssäni.
Arvot ja periaatteet	Oppaan sisältöjä ohjaavat kristillinen arvopohja sekä Suomen Helluntaikirkon kasvatus- ja opetustyön perusteet.
Asiantuntijatieto	Työssäni ei ollut tarvetta seurakunnan ulkopuoliseen asiantuntijatietoon.
Rahoitusvaihtoehdot	Oppaan tekemiseen ei tarvittu rahoitusta, sillä opas tulee vain sähköiseen käyttöön.

Luonnosteluvaiheessa määriteltyjen vaikuttavien tekijöiden ja tehtyjen ratkaisujen pohjalta siirryin tuotteen kehittelyvaiheeseen, joka eteni edellä olevien päätösten ja ohjaavien näkökulmien mukaisesti. Tässä vaiheessa Jämsän ja Mannisen mukaan (2000) informaatiota välittävästä tuotteesta laaditaan suunnitelma tuotteen asiasisällöstä, jollaisena syksyn 2015 ja kevään 2016 aikana laatimani opinnäytetyösuunnitelma toimi. Heidän teoksensa mukaan keskeistä informaatiota välittävälle tuotteelle on faktojen kertominen täsmällisesti ja ymmärrettävästi sekä samalla ottaen huomioon vastaanottajan tiedontarve ja asenne. Nämä periaatteet ohjasivat oppaan kirjoittamista. Lisäksi pidin tärkeänä, että opas on esteettisesti miellyttävä ja selkeä, jotta sen käyttö olisi mahdollisimman helppoa ja mielekästä.

Viimeisessä, tuotteen viimeistelyvaiheessa tärkeimmäksi viimeistelyn välineeksi nousevat palaute tuotteesta ja sen arviointi. Parhaiten tämä toteutuu, kun tuotetta kokeilee käytännössä sen eri valmisteluvaiheissa. Omassa työssäni näin tämän erittäin tärkeänä ja tarkoituksenani oli testata oppaaseen tulevia olennaisimpia toiminnallisia menetelmiä ja arvioida niiden sopivuutta lapsilta sekä ohjaajilta saadun palautteen ja oman arvioni pohjalta. Valitettavasti ajanpuutteen vuoksi, tämä ei toteutunut. Lähetin kuitenkin alustavan version oppaasta palautekysymysten kera muutamille niistä lapsityön vapaaehtoisista, joiden käyttöön lopullinen opas tulisi, sekä lapsityön koordinaattorille. Heiltä saamaani palautetta analysoin kappaleessa 4.3.

Tuotekehitysprosessin viimeistelyvaiheeseen kuuluu myös valmiin tuotteen julkaisemisen ja jakelun suunnittelu (Jämsä & Manninen 2000, 80). Tämän päätin yhdessä lapsityönkoordinaattorin kanssa toteuttaa koulutustilaisuutena oppaan käytöstä. Tilaisuuden suunnittelun lähtökohtana tulisivat Jämsän ja Mannisen (2000) mukaan olla siihen osallistujat. Heidän määränsä, motivaationsa, lähtökohtansa ja voimavaransa vaikuttivat tilaisuuden suunnitteluun. Myös päätökset ajasta ja paikasta tehtiin osallistujia ajatellen. Näiden tekijöiden lisäksi koulutustilaisuuden pitämiseen vaikutti myös minun vaihtojaksoni Brysselissä. Näin ollen tilaisuus järjestettiin Skype-yhteydellä.

4.2 Toteutus

Oppaan sisältöjä ohjasivat valintakriteerit, jotka määrittelimme yhdessä lapsityönkoordinaattorin kanssa. Näitä olivat 3-12-vuotiaisiin liittyvät kehityspsykologiset näkökulmat, lapsen hengellinen kehitys, osallisuuden ja toiminnallisuuden teemat sekä lapsen uuteen kulttuuriin sopeutumiseen vaikuttavat asiat ja yleistettävissä olevat teoriat uuteen kulttuuriin sopeutumiseen liittyen. Lisäksi erityisesti oppaan toiminnallisten menetelmien valintaa ohjasivat Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityössä jo käytössä olevat pyhäkoulutyön kristilliset teemat. Näitä teemoja olivat: Jumala, ihminen, lähetystyö, Jeesus, Raamattu, hengellinen elämä, Pyhä Henki sekä seurakunta (Isoaho & Vainio 2013, 27; Isoaho 2015, 10–11). Nämä kaikki teemat ja aiheet ohjasivat siis oppaan valmistusta.

Lapsityönkoordinaattorin toiveesta, oppaan teoriaosuus koostui lapsen maahanmuuttajuuteen liittyvistä teemoista ja sen erityisyydestä. Näitä aiheita olen käsitellyt oppaassa otsikoiden

Maahanmuuton syitä, Maahanmuuton vaikutukset lapseen, Kulttuurishokki ja Kulttuuri-identiteetti sekä Suomi toisena kielenä, alla. Koin myös tarpeelliseksi kirjoittaa oppaaseen johdannon, jossa kerron hieman oppaan käytöstä ja sen tarkoituksesta. Lisäksi Ohjaajalle-luvussa pyrin kertomaan mahdollisimman käytännönläheisesti, miten oppaasta löytyvää teoriaa voidaan hyödyntää seurakunnan lapsityössä. Oppaan viimeinen luku koostuu toimintaideoista, jotka on tarkoitettu ryhmäytymisen ja opetuksen tueksi. Kaikkiin edellä mainittuihin aihealueisiin keräsin tietoa opetus-, kasvatust- ja sosiaalialan kirjallisuudesta. Oppaan teoriaosuuden ja toimintaideoiden keräämisen jälkeen muotoilin ja muokkasin materiaalin Word-tiedostoksi, jota pidimme lapsityönkoordinaattorin kanssa parhaana muotona tälle sähköiselle oppaalle.

4.3 Palaute

Ensimmäisen version valmistuttua, lähetin oppaan lapsityönkoordinaattorille luettavaksi ja arvioitavaksi. Palaute oli positiivista ja sain muutamia tekstin rakenteeseen ja lukujen järjestykseen liittyviä toiveita ja ehdotuksia. Hänen palautteensa myötä lisäsin oppaaseen Johdanto-luvun, jossa kerron oppaan käytöstä ja sen tarkoituksesta, jotta opas olisi helpompi käyttää. Näiden muokkausten jälkeen lähetin oppaan lapsityönkoordinaattorin valitsemille lapsityössä aktiivisesti mukana oleville ohjaajille.

Oppaan mukana lähetin myös arviointilomakkeen, joka koostui seuraavista kysymyksistä: Koitko oppaan sisältöjen olevan hyödyllisiä tehtävääsi seurakunnan lapsityössä ajatellen ja miksi koet niin? Saitko oppaan kautta uutta tietoa? Jos, niin mitkä aihealueet toivat sinulle uutta tietoa? Koetko tämän tiedon hyödylliseksi tehtävääsi seurakunnan lapsityössä ajatellen? Jäikö sinun mielestäsi oppaan teoriaosuudesta puuttumaan joku mielestäsi tärkeä maahanmuuttajalapsiin liittyvä aihealue, jos niin mikä? Miten arvioisit oppaan selkeyttä (kieli, asettelu, järjestys)? Miten kehittäisit oppaan selkeyttä ja luettavuutta? Lisäksi annoin vastaajille mahdollisuuden kertoa muita oppaaseen liittyviä ajatuksia ns. vapaan sanan osiossa. Valitettavasti vain yksi näistä lapsityössä mukana olevista vapaaehtoisista ehti vastata palautekyselyyni. Uskon, että kiireinen syksyn aloitus ajankohtana vaikutti suuresti siihen, että näillä henkilöillä ei riittänyt aika vastata sähköpostilla lähettämäni kyselyyn. Liekö myös oppaan suuri sivumäärä ollut vaikuttavana tekijänä.

Se palaute mitä sain, oli kuitenkin vain positiivista. Vastaja koki oppaan hyödylliseksi omaa lapsityön tehtävänsä varten ja oli sitä mieltä, että opas oli selkeä ja helppolukuinen. Hän kertoi oppaan toimineen hyvänä muistutuksena tärkeistä maahanmuuttajiin liittyvistä aihepiireistä, vaikkei kokenut tiedon välttämättä uutena. Tähän hän kertoi syyksi sen, että hän on työnsä kautta perehtynyt laajasti maahanmuuttajalasten integroitumiseen liittyviin aihealueisiin. Hän ehdotti myös laajennusta maahanmuuttajalapsen suomen kielen kehityksen tukemisesta kertovaan lukuun (luku 5), esimerkiksi lisäämällä teoriaa CLIL-menetelmästä. Tämä menetelmä, jossa yhdistetään yleensä jonkun kouluaineen ja vieraan kielen opetus niin, että jotain kouluainetta opetetaan vieraalla kielellä ja sen kautta opitaan niin kieltä, kuin opetettavaa ainetta, tuntui asiaan perehtytyäni olevan enemmänkin liitoksissa koulumaailmaan, kuin seurakunnan lapsityöhön (One Stop English 2016. Viitattu 26.9.2016). Toki siinä on paljon elementtejä, joista olisi varmasti hyötyä myös seurakunnassa, mutta koin tämän teorian lisäämisen oppaaseeni liian irrallisena ja laajana lisäyksenä koska seurakunnan lapsityön päätavoitteena ei kuitenkaan ole opettaminen, vaan ennemminkin puitteiden luominen Jumalan kohtaamiselle.

5 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi on ollut pitkä ja haastava. Aiheen valinta ja sopivan yhteistyökumppanin löytäminen vei oman aikansa, mutta näin jälkepäin olen tyytyväinen, että jaksoin odottaa ja etsiä sitä aihetta, joka tuntui itsestä mielekkäältä. Tavoitteenani oli alusta päästä yhdistämään sosionomiopinnoissani tärkeiksi nousseet varaiskasvatus ja maahanmuuttajatyö, sekä oma mielenkiintoni seurakuntatyöhön, jotka ovat edelleen tärkeitä mielenkiinnonkohteitani työelämää ajatellen. Prosessin haasteellisuutta helpotti huomattavasti se, että aihe oli mielenkiintoinen ja ajatus siitä, että opinnäytetyöni tuotoksesta tulisi olemaan hyötyä yhteistyökumppanilleni.

Suurimpana haasteena prosessin aikana koin opinnäytetyöni laajan ja monipuolisen tietoperustan, sekä valmiissa oppaassa käsiteltävien aihealueiden runsaus. Tietoa oli saatavilla paljon ja tarkoituksenmukaisten lähteiden valitseminen oli ajoittain haastavaa. Suunnitteluvaiheessa tietoperustani olikin hyvin laaja, sillä pyrin kattamaan siinä niin maahanmuuttajuuteen, varhaiskasvatukseen ja seurakuntatyöhön liittyvät olennaisimmat näkökulmat maahanmuuttajalapsen sopeutumisen kannalta. Teimme kuitenkin selvän aiherajauksen lapsityönkoordinaattorin kanssa oppaan sisältöjä koskien, jolloin muu tietoperustasta löytyvä teoria oli taustalla tukemassa toiminnallisten menetelmien valinnassa, sekä niissä näkökulmissa, joista käsitelin oppaan teorian aihealueita. Aiherajauksen jälkeenkin opas on teoriaosuudeltaan laaja ja jokseenkin vain pintaraapaisu käsiteltävistä aiheista. Minun eikä lapsityönkoordinaattorin mielestä ollut tarkoituksenmukaista tai mielekäästä avata aiheita syvällisemmin, vaan tarkoituksena oli ennemminkin antaa mahdollisimman paljon hyödyllistä informaatiota mahdollisimman tiiviisti.

5.1 Kehittämisideoita ja eettistä pohdintaa

Oppaan sähköisyys luo mahdollisuuden sen sisältöjen päivittämiselle ja muokkaamiselle tarpeen tullen. Yhtenä kehitysideoana prosessin aikana minulle tulikin mieleen oppaan vuosittainen tarkistus päivitystä varten. Myös oppaan aihealueiden pinnalliset esittelyt luovat mahdollisuuden niiden itsenäiseen syvempään tarkasteluun ja esimerkiksi eri koulutustilaisuuksien järjestämiseen seurakunnan sisällä. Lisäksi, tuottamaani opasta on mielestäni mahdollista muokata käytettäväksi myös muissa organisaatioissa, joissa monikulttuuristen lapsiryhmien ohjaus on osa toimintaa.

Olisi myös mielenkiintoista saada selville, onko oppaasta ollut käytännön hyötyä niin lasten kuin ohjaajien kannalta. Kyselyn voisi toteuttaa esimerkiksi muutaman vuoden päästä, jolloin oppaasta ja sen sisällöistä on toivottavasti tullut osa Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityön käytänteitä.

Suurimmaksi eettiseksi kysymykseksi koin prosessin aikana maahanmuuttajalapsen erityisyyden korostamisen. Tukeeko opinnäytetyöni liiaksi maahanmuuttajalapsen erityisyyden korostamista, jolloin sillä voi olla jopa haitallinen vaikutus näiden lasten sopeutumiseen? Pyrin opasta kirjoittaessani muistamaan tämän ja pitämään huolen siitä, etten rohkaise maahanmuuttajalapsen pitämistä ns. silmätikkuna, niin hyvässä kuin pahassakaan. Työni tarkoituksena ei ole eristää maahanmuuttajalapsia erityistoimenpiteiden kohteeksi, vaan saada heidät sopeutumaan osaksi muuhun lapsiryhmään mahdollisimman sujuvasti ja heidän itsetuntoaan ja muuhun yhteiskuntaan sopeutumista tukevasti. Pyrin siis tietoisesti välttämään sellaisia toimintaideoita, joissa kukaan ryhmän lapsista asetettaisiin jotenkin erityiseksi tai poikkeavaksi, vaan pyrin suosimaan sellaisia pelejä ja leikkejä, joihin kaikki ryhmän lapset voivat osallistua tasavertaisesti.

Toinen suuri eettinen kysymys nousi tämän opinnäytetyön raportin kirjoittamisen myötä. Pidimme lapsityönkoordinaattorin kanssa tärkeänä, että palautteen antajat ja muut seurakunnan työntekijät sekä toimijat pysyvät mahdollisimman tunnistamattomina. Tästä syystä en ole käyttänyt palautteen antajien nimiä raportissani sekä päädyimme käyttämään ”lapsityön koordinaattori”-nimikettä.

5.2 Ammatillisen osaamisen kehittyminen

Sen lisäksi, että opinnäytetyöni lopputulos oli kehittämässä Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityötä, tämä prosessi on ollut myös osa sosiaalialan koulutusohjelman opintojani ja kehitti ammatillista osaamistani monin eri tavoin. Oulun ammattikorkeakoulu on listannut eri aihealueista koostuvat sosiaalialan osaamisalueet, eri sosiaalialan kompetenssit, joiden tulisi täyttyä opintojen edetessä (OAMK 2011, viitattu 2.2.2016). Tämän opinnäytetyöprosessin aikana koin kehittyneeni seuraavien sosiaalialan kompetenssien osalta: sosiaalialan eettinen osaaminen, asiakastyön osaaminen, kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen sekä tutkimuksellinen kehittämisosaaminen.

Työnteon ja toiminnan eettisyys sekä eettinen harkintakyky ovat osa jokapäiväistä toimintaa sosiaalialalla ja erityisesti lasten parissa työskennellessä. Opinnäytetyötä tehdessäni minun tuli ottaa huomioon salassapitovelvollisuus, nimien käyttöön liittyvät eettiset periaatteet sekä tasa-arvoisuus niin oppaan sisältöä rakentaessani kuin lopullisen työn raportoinnissa ja julkistamisessakin. Työni tavoitteena oli myös edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityössä ja näin vaikuttaa myös huono-osaisuuden ja syrjinnän ehkäisemiseen.

Opinnäytetyöprosessi lisäsi myös asiakastyön osaamistani. Jo idea oppaasta oli lähtöisin ihmiskäsityksestäni ja arvomaailmastani, joiden tiedostaminen mainitaan yhdeksi asiakastyön osaamisalueeksi. Tavoitteenani oli edistää kaikkien lasten osallisuutta ja näin olla tekemässä työtä tasa-arvon edistämiseksi sekä olla tukemassa maahanmuuttajalasten suomen kielen oppimista, mikä helpottaisi heidän kotoutumistaan uuteen kulttuuriin. Sosionomin tekemälle asiakastyölle onkin hyvin tärkeää osallisuuden edistäminen ja se mainitaan myös osana asiakastyön kompetenssia. Muita yhteistyö- ja vuorovaikutussuhteita opinnäytetyöprosessin aikana olivat yhteistyö muiden vapaaehtoisten lapsityön toimijoiden sekä Oulun Helluntaiseurakunnan lapsityön koordinaattorin kanssa. Näissäkin vuorovaikutussuhteissa pyrin osallisuuden edistämiseen niin meidän välillä kuin myös heidän ja ohjattavien lasten välillä.

Opinnäytetyöprosessi edisti myös kykyäni tunnistaa asiakkaiden tarpeet ja vahvistaa heidän omia voimavarojaan eri ikävaiheissa sekä elämäntilanteissa. Prosessin alkuvaiheessa, tunnistimme yhdessä lapsityön koordinaattorin kanssa tarpeen toiminnallisuuden ja osallisuuden edistämiseksi 3-12 -vuotiaiden parissa tehtävän lapsityön piirissä ja siitä nousi idea tuottaa opas, jossa erilaiset toiminnalliset menetelmät on jaettu ikäkausittain noudattaen Oulun Helluntaiseurakunnan ryhmäjakoja. Näin pyrin tukemaan myös lasten omia ja heille luontaisia kykyjä ja tapaa toimia ja oppia. Lisäksi opinnäytteeni lisäsi teoreettisten työorientaatioiden sekä -menetelmien osaamistani, samalla kun keräsin ja analysoin eri toiminnallisten menetelmien sopivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta eri ikäryhmille niin ikään huomioiden maahanmuuton vaikutukset lapseen.

Prosessin aikana opin tunnistamaan huono-osaisuutta ja epätasa-arvoa tuottavia rakenteita yhteistyössä lapsityön koordinaattorin kanssa. Tämä on osa kriittisen ja osallistavan yhteiskuntaosaamisen kompetenssia ja tavoitteenani olikin puuttua niihin rakenteisiin, jotka ovat vaarassa tuottaa huono-osaisuutta ja epätasa-arvoa. Lasten suomen kielen oppimisen tukeminen

toiminnallisin menetelmin tukee myös heidän kotoutumistaan uuteen kulttuuriin ja maahan, joka taas edistää heidän osallisuuden mahdollisuuttaan myös laajemmin yhteiskunnassa. Tutkimuksellisen kehittämisosaamisen kompetenssin alueelta taitoni tehdä kehittämistyötä sosiaaalialalla lisääntyi ja sain prosessin aikana tietoa myös erilaisten tutkimusten tekemisestä vertaisarviointien kautta.

LÄHTEET

Aarnio, K., Autio, S. & Hiltunen, V. 2012. Skeema 2 – Kehityspsykologia. Porvoo: Bookwell Oy.

Fowler, J. W. 1981. Stages of Faith – The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning. New York: Harper & Row, Publishers Inc.

Halme, K. & Vataja, A. 2011. Monikulttuurinen varhaiskasvatus ja esiopetus. Helsinki: Tammi

Hay, D. & Nye, R. 2006. The Spirit of the Child. London, GB: Jessica Kingsley Publishers.

Hilksa, P. 2004. Monikulttuurisuuden kohtaaminen. Teoksessa L. Heinonen, J. Luodeslampi & L. Salmensaari (toim.) Lapsityön käsikirja. Helsinki: Kirjapaja Oy. 73–88.

Holm, N. 2004. Teologiaa lasta varten. Teoksessa L. Heinonen, J. Luodeslampi & L. Salmensaari (toim.) Lapsityön käsikirja. Helsinki: Kirjapaja Oy. 25–47.

Hujala, E. 2011. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hyppönen, M. & Linnossuo, O. 2002. Zip, Zap ja Boing – Leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Helsinki: Lasten Keskus.

Isoaho, P. & Vainio, E. 2013. Ensimmäisen vuoden vuosisuunnitelma. Teoksessa P. Isoaho (toim.) Meidän Jengi 1 – kasvatus- ja opetussuunnitelma. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Isoaho, P. 2015. Toisen ja kolmannen vuoden vuosisuunnitelma. Teoksessa P. Isoaho (toim.) Meidän Jengi 2 – kasvatus- ja opetussuunnitelma. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Jämsä, K. & Manninen, E. 2000. Osaamisen tuoteistaminen sosiaali- ja terveysalalla. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.

Kangasmaa, T., Petäjä, H. & Vuorelma, P. 2008. Lapsen uskonnollinen kehitys. Teoksessa T. Kangasmaa, H. Petäjä & P. Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen – Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Oy Nord Print Ab. 42–46.

Kilpeläinen, A-E. & Räsänen, A. 2015. ”Katso minuun pienehen” – pikkulapsen uskonnollisuus ja sen tukeminen kirkon varhaiskasvatustoiminnassa. Teoksessa M. Ubani, S. Pulter & A. Kallioniemi (toim.) Uskonto lapsuuden kulttuureissa. Helsinki: Lasten Keskus. 300–329.

Kokkonen, J. 2008. Uskonnollisuus ja hengellisyys lapsen maailmassa. Teoksessa T. Kangasmaa, H. Petäjä & P. Vuorelma (toim.) Lapsenkaltainen – Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Oy Nord Print Ab. 74–81.

Kristal-Andersson, B. 2005. Maahanmuuttajien ja heidän lastensa ymmärtäminen - psykologinen malli. Teoksessa P. Hilska, A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.) Uskontokasvatus monikulttuurisessa maailmassa. Hämeenlinna: Karisto Oy. 39–56.

Launonen, L., Kangasoja, M., Parkkila, P., Huttunen, K., Isoaho, P. & Laulainen, T. 2010. Helluntaikirkon kasvatus- ja opetustyön perusteet. Viitattu 31.12.2015. http://www.helluntaiseurakunta.fi/filebank/13824-helluntaikirkon_kasvatus_ja_opetustyon_perusteet_2010_2.pdf.

Maahanmuuttovirasto. 2016. Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset. Viitattu 1.3.2016. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen/paatos/turvapaikka_ja_kansainv%C3%A4linen_suojelu.

Miettinen, A., Pelkonen, I. 2015. Väestöliitto. Viitattu 27.10.2015. http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja-ja-linkkeja/tilastotietoa/maahanmuuttajat/maahanmuuttajien-maara/.

Mäkelä, J. 2011. Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn & Kuulun – Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 13–23.

OAMK. Oulun ammattikorkeakoulu. 2011. Osaamisprofiili. Viitattu 2.2.2016. <https://www.oamk.fi/opinto-opas/koulutusohjelmat/?sivu=osaamisprofiili&opas=2011-2012&code=5007>.

One Stop English. 2016. Viitattu 26.9.2016. <http://www.onestopenglish.com/clil/what-is-clil/>.

Oulun Helluntaiseurakunta. 2015. Viitattu 19.11.2015. <http://www.ohsrk.fi/>.

Piaget, J. 1988. Lapsi maailmansa rakentajana. Juva: WSOY.

Pollari, J. & Koppinen, M-L. 2011. Maahanmuuttajan kohtaaminen ja opettaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pruuki, L. 2010. Hengellinen lapsi. Teoksessa E. Jokela & H. Pruuki (toim.) Jo iso, vielä pieni – kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 222–234.

Rantala, K. 2002. Osallisuuden kokemuksia ja kokeiluja seurakunnissa. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) Näyn & Kuulun – Lapsen etu ja osallisuus. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy. 138–180.

Suomen Helluntaikirkko. 2016. Yleistietoja Helluntaiherätyksestä. Viitattu 1.3.2016. http://www.suomenhelluntaikirkko.fi/info/yleistietoja_helluntaiheratyksesta.

Talib, M-T. 2002. Monikulttuurinen koulu. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Tirri, K. 2004. Spiritualiteetti uskonnonpedagogisesta näkökulmasta. Teoksessa L. Heinonen, J. Luodeslampi & L. Salmensaari (toim.) Lapsityön käsikirja. Helsinki: Kirjapaja Oy. 119–131.

Vilén, M., Vihunen, R., Vartiainen, J. & Kurvinen, A. 2006. Lapsuus: Erityinen elämänvaihe. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Vilkko-Riihelä, A. & Laine, V. 2005. Mielen maailma 2 Kehityopsykologia. Helsinki: WSOY.